

Forord

Først og fremst vil jeg si at dette har vært seks fantastiske, lærerike, tunge og interessante måneder. Arbeidet med denne masteroppgaven har vært et spennende prosjekt som virkelig har satt mine sosiologiske ferdigheter på prøve. Det er både vemodig og med glede, at jeg kan si meg ferdig med prosjektet, og at jeg er ferdig utdannet med en master i sosiologi.

Jeg vil først rette en stor takk til Kriminalomsorgen, og mine informanter. Uten dere hadde ikke prosjektet blitt noe av, og jeg er så takknemlig for at jeg fikk muligheten til å besøke dere, og skrive en oppgave som denne. Jeg vil takke både de domfelte og de ansatte ved ND-institusjonen, som gav meg et lærerikt opphold, fullt av innsikt og interessante fenomener.

Jeg vil også gi en stor takk til min veileder Johan Fredrik Rye. Uten hans oppmuntrende og innsiktsfulle tilbakemeldinger hadde ikke denne masteroppgaven tatt sin form. Jeg er takknemlig for hans fengsels sosiologiske engasjement og hans innsats i å etablere et godt fengsels sosiologisk fagmiljø blant masterstudentene. Hans engasjement har gitt oppgaven et næringsrikt miljø å vokse i.

Arbeidet med masteroppgaven har ikke alltid vært like lett. Jeg vil derfor rette en stor takk til Berit Guttorm Hamnvik, for hennes motiverende samtaler i tunge perioder, hennes detaljrike korrekturlesninger og for at hun gledelig har lyttet til mine refleksjoner rundt oppgaven.

Vegard Haukland

Trondheim, mai 2017

Abstract

This master thesis is an empirical case study of a Drug-Court institution in Norway. The institution in reference, accepts convicted drug addicts who fit a certain profile, to be part of a rehabilitation program, rather than serving out their sentence in a traditional Norwegian prison.

This thesis maps the ways in which the convicted participants of the program are «normalized» within the institution, and how such a normalization can be perceived as an act of power upon the individuals consciousness and identity.

The thesis theoretical foundation limits itself to Michel Foucault's works, as the main theoretical contributor, where the theoretical foundation of the thesis is grounded in Foucault's definitions and understanding of power relations, institutions, discourses and the micro physics of power. As a method of analyzing the empirical data, the thesis makes use of dispositive analytics as a tool for evaluating the relationship between the discourses of normalization, and the normalizations practices.

My findings suggests that the use of dispositive analytics, as a tactic of analytical method, is a well-functioning tool for mapping out an institutions use of power, and where this power is deployed. In my empirical case study, I find that the Norwegian Drug-court system is exercising a power technique that directs and controls the convicted drug addicts' self-consciousness. This form of power can therefore be categorized as what Foucault identifies as a hidden, corrective act of power, upon the mind rather than the body.

Innholdsfortegnelse

1.0 INNLEDNING	1
1.1 PROBLEMSTILLING	3
2.0 TEORI	5
2.1 FOUCAULT OG SUBJEKTET	6
2.2 DISKURSER	8
2.3 MAKT	10
2.4 DISPOSITIVET	12
3.0 METODE	17
3.1 ENDRING AV FORSKNINGSDESIGN	17
3.2 METODISK TILNÆRMING	18
3.3 ND SOM CASE	19
3.4 UTVALG	21
3.5 INTERVJUENE	22
3.6 INTERVJUGUIDEN	24
3.7 OBSERVASJON	24
3.8 RELIABILITET, VALIDITET OG OVERFØRBARHET	26
3.9 DISPOSITIVANALYSE	28
4.0 ANALYSE	31
4.1 DE IKKE-DISKURSIVE ELEMENTENE	31
4.1.1 FREMDRIFTSPLANEN	32
4.1.2 INSTITUSJONEN ND I ET NETTVERK AV INSTITUSJONER	34
4.1.3 URINPRØVER OG KONTROLLER.	36
4.1.4 FRITIDSAKTIVITETER	38
4.1.5 FELLESROMMET SOM SOSIAL ARENA	41
4.2 DISPOSITIVETS DISKURSIVE ELEMENTER	43
4.2.1 ENDRINGSVILJEN	44
4.2.2 NORMALITETENS ELEMENTER	47
4.3 NORMALISERINGSDISPOSITIVET	51
5.0 AVSLUTNING	55
5.1 KONKLUSJON	55
5.2 VIDERE ANALYSER AV INSTITUSJONER	56
LITTERATUR	57

1.0 Innledning

[...] one punishes not to efface the crime, but to transform a criminal; punishment must bring with it a certain corrective technique. (*Overvåkning og straff*, s. 310)

Denne masteroppgaven vil handle om hvordan normalisering kan forstås som en maktutøvelse, og hvordan normalitet konstrueres og virker på domfelte rusavhengige som soner straffen sin under «Narkotikaprogram med domstolskontroll» (videre kalt ND-institusjonen, ND-programmet o.l.). Jeg vil i denne oppgaven undersøke hvordan norsk strafferett bruker normaliserende teknikker som metoder for straff, og hvordan «normalisering» kan forstås som en sosial teknologi som virker på de domfeltes selvforhold. For å undersøke dette vil jeg gjøre en casestudie av en ND-institusjon i Norge, og fortolke empirien ut fra et foucauldiansk perspektiv. For å tilnærme meg fenomenene «normalisering» og «normalitet» som straffeteknikker, vil jeg benytte meg av Foucaults teorier om straff, makt og diskurser. Jeg vil også benytte meg av Foucaults dispositivbegrep som et analytisk verktøy, for å gjøre en grundigere analyse av hvilke mekanismer og elementer som inngår i selve normaliseringen, for å kunne si noe om hvordan straffen virker på de domfeltes selvforhold.

Normalisering og korreksjon som straffemetode må forstås som en moderne form for straff. Ifølge Foucault er den moderne straffen preget av korreksjon og disiplinering, og søker ikke å straffe og pine legemet for den ulovlige handlingen, men å straffe «sjelen», ved å korrigere en patologisk atferd (Foucault, 1977). For å korrigere og disiplinere individer mener Foucault at de disiplinierende institusjonene har utviklet ulike sosiale teknologier som makten kan virke gjennom. Teknikker som overvåkning, oppdragelse og konstruksjonen av sosiale patologier er sosiale teknologier som muliggjør og tilrettelegger for den moderne, intime makten. Foucault vektlegger i *Overvåkning og straff* (1977) særlig overvåkningsteknikker som en form for makt over de domfelte. Han mener også at «ideen» bak overvåkingen, med dets formål om å disiplinere og korrigere mennesker kan tilskrives en større struktur, en institusjonell mentalitet - et «dispositiv». Alle teknikkene for overvåkning, strategiske bygningsmessige utforminger som tillater og muliggjør overvåkning, alle mikroskopene, kameraene, lyskildene og retningslinjene i fengselet som oppfordrer til overvåkning, tilskriver Foucault det «panoptiske dispositivet» (the apparatus of observation) (Eliassen, 2016, s. 106).

The exercise of discipline presupposes a mechanism that coerces by means of observation; an apparatus in which the techniques that make it possible to see induce effects of power [...] Side

by side with the major technology of the telescope, the lens and the light beam, which were an integral part of the new physics and cosmology, there were the minor techniques of multiple and intersecting observations, of eyes that must see without being seen; using techniques of subjection and methods of exploitation, an obscure art of light and the visible was secretly preparing a new knowledge of man. [...] The disciplinary institutions secreted a machinery of control that functioned like a microscope of conduct; the fine, analytical divisions that they created formed around men an apparatus of observation, recording and training. [...] The perfect disciplinary apparatus would make it possible for a single gaze to see everything constantly. (Overvåkning og straff, s. 408-410).

Begrepet «apparatus» referer til dispositivet, et overordnet ikke-hierarkisk nettverk av ulike elementer som virker på hverandre, og som alltid vil utøve kontroll og styre et gitt felt, gjennom sine bestanddeler. Dispositivet er analytisk konstruert, og eksisterer ikke før det utføres en dispositivanalyse på et gitt felt. Dispositivet består ifølge Foucault av «en helt og holdent heterogen mengde [elementer]. Kort sagt: det sagte så vel som det usagte» (Foucault, 1980, s. 194). Dispositivet består av både diskursive og ikke-diskursive elementer. Eksempler på dette kan være institusjoner, utsagn, handlinger, rutiner, lovmessige vedtak eller filosofiske ideer. Relasjonen mellom alle disse elementene utgjør et dispositiv, en overordnet abstrakt struktur som medbringer seg en «innstilling» som alltid vil være regulerende på hvordan utsagn, handlinger og institusjoner utspiller seg i virkeligheten. Effekten av en samlet mengde institusjoner og diskurser utgjør dispositivet. Foucault skisserer flere ulike dispositive i sine arbeider, disse er blant annet seksualitetens-, det panoptiske-, straffens-, og det disiplinære dispositive. Alle disse dispositive opererer på ulike sosiale felt, gjennom ulike former for maktutøvelse, som for eksempel syndsbejnelser til kirken, overvåkning, henrettelser eller korreksjon.

Dispositivet oppstår ifølge Foucault ut ifra et samfunns reaksjon på en krise, eller en «pressende situasjon» (Foucault, 1980, s. 194). Dette skjer gjennom opprettelsen av nye institusjoner, diskurser og vitenskap som samfunnsmessige tiltak for å motkjempe en krise. Opprettelsen av institusjoner, som fengsler, barnehjem, kirken eller ND-institusjoner, genererer ifølge Foucault også en sekundær effekt, som går forbi institusjonens intenderte effekt, og mengden av slike institusjoner utgjør selve dispositivet. Dispositivet er derfor ikke et begrep om selve institusjonene og deres intensjoner, men relasjonene mellom disse elementene. Disse relasjonene mellom intensjon og praksis utgjør en slags innstilling, om hvordan fanger, syndere, eller rusmisbrukere blir behandlet, og hvilken type maktutøvelse de blir utsatt for. Foucault

presiserer at ettersom dispositivet konstrueres av elementer implementert med en hensikt, er derfor ingen av dispositivets elementer tilfeldige, men at de er alltid intenderte, og motiverte, målrettet og med et formål (Eliassen, 2016, s. 102).

Oppgaven vil undersøke maktutøvelsen innenfor ND-institusjonen, og vil ut ifra dispositivanalysen undersøke institusjonens intensjon og praksis, og se sammenhengen mellom disse. Dispositivanalysen vil fungere som et verktøy for å identifisere de maktrelasjonene som dispositivet frembringer, som i sin tur produserer normalitet hos de domfelte. Likt som Foucault tilskriver overvåkningsteknikker til et eget dispositiv, vil jeg gjennom en dispositivanalyse av ND-institusjonen tilskrive den normaliserende maktutøvelsen innenfor ND som en effekt av «normaliseringsdispositivet», som griper om og normaliserer de domfeltes selvforhold. I praksis innebærer dette å undersøke institusjonens praksiser, intensjoner, utsagn og rutiner, for å kartlegge et normaliseringsdispositiv, den overordnede «innstillingen» som tillater, legitimerer og produserer normalitet. Dispositivet må forstås som en kombinasjon av *det diskursive* – institusjonens intensjoner, diskursen om «å bli normal», og *det ikke-diskursive* - ND-institusjonens tilretteleggelse av hvordan normalitet skal skje (Raffnsøe, Gudmand-Høyer, & Thaning, 2016). Denne tilretteleggelsen må forstås som praksiser, midler og kontrollerende elementer som muliggjør ulike normaliseringsprosesser. Helheten av disse elementene, de diskursive og de ikke-diskursive utgjør dispositivet.

Under mitt opphold på ND-institusjonen, og under intervjuene med de domfelte fant jeg en sterk normalitetsdiskurs, og flere fysiske midler som tilrettela for å produsere normalitet. Diskursen som jeg har identifisert på institusjonen er generert ut fra både dybdeintervjuer med de domfelte, og samtaler med de ansatte. Denne diskursen kaller jeg for «normalitetsdiskursen». De fysiske elementene som bidrar til normalisering - urinprøvekontroller, treningssenteret, cafeer og de individuelle fremdriftsplanene - identifiserer jeg som ikke-diskursive elementer, alle de midlene og praksisene som forsterker diskursen og tilrettelegger for at normaliseringen skjer.

1.1 Problemstilling

Oppgaven er en casestudie av en straffeinstitusjon, hvor jeg benytter meg av dispositivbegrepet i analysen av dataene, for å kunne si noe om hvordan makten innenfor institusjonen fungerer.

ND-institusjonens samfunnsfunksjon er å produsere rusfrie borgere, og i en overført betydning, lovlydige borgere. Denne produksjonen av normalitet kan forstås som en maktutøvelse ovenfor subjektene som institusjonen behandler. Ved å benytte verbet «å produsere», impliserer dette at ND-institusjonens atferdskorrigerende praksis kan forstås som et slags maskineri, med et bevisst og målrettet fokus på en bestemt finalitet hos individene de behandler. ND behandler domfelte direkte, men også indirekte gjennom sitt kontaktnettverk til andre institusjoner. NDs samfunnsfunksjon er derfor å administrere, iredtesette, dirigere og tilrettelegge for en normalisering av domfelte.

Jeg vil med disse betraktningene, som er sterkt influert av Foucaults teorier om makt, diskurser og institusjoner, utforme en problemstilling som rører ved produksjonen av normalitet, normaliseringsteknikker og hvordan disse teknikkene påvirker de domfeltes selvforhold. Min problemstilling er som følger:

Hvordan kan norsk strafferett synes å benytte seg av normalisering som en straffeteknikk, og hvordan kan denne normaliseringen forstås som en maktutøvelse som omformer og regulerer de domfeltes selvforståelse?

For å besvare denne problemstillingen vil jeg undersøke en ND-institusjonen fra innsiden, og gjennomføre en dispositivanalyse av dataene. Dispositivanalysen vil bidra til å se institusjonens praksiser i sammenheng med de diskursive formasjonene ved institusjonen, som igjen vil kunne danne et grunnlag for å kunne si noe om hvordan normaliseringen forekommer og hvordan den virker på de domfeltes handlinger og selvforhold.

2.0 Teori

Foucaults ulike maktanalyser ligger på flere analytiske nivåer. Foucault kan sies å utvikle og endre sitt analyseområde gjennom sitt forfatterskap (Dreyfus & Rabinow, 1983, s. 104; Eliassen, 2016, s. 14). I hans tidligste arbeider, sentrerer hans tekster rundt den vitensarkeologiske metoden, hvor han analyserer hvordan historiske diskurser har satt sitt preg på virkeligheten frem til i dag.

I midten av sitt forfatterskap fokuserer Foucault på de genealogiske analysene av makt. Det er disse arbeidene Foucault er mest kjent for, og særlig hans arbeider om den mikrofysiske makten, disiplinen og institusjoner. (Eliassen, 2016). Analysene hans identifiserer diskursive formasjoner og dispositiver, som ved hjelp av ulike sosiale teknologier vil kontrollere en befolkning, særlig gjennom institusjonaliserte former for makt. I disse arbeidene, som for eksempel *Klinikkens fødsel* (utgitt i 1963) og *Overvåkning og straff* (utgitt i 1975), identifiserer Foucault en «maktens mikrofysikk» (Eliassen, 2016, s. 117), et analytisk begrep som identifiserer den mikroorienterte manifesteringen av makten i samfunnet. I disse utgivelsene sentrerer Foucault rundt de kroppslige og individuelle maktpåkjenningsene som samfunnets diskursive formasjoner muliggjør.

I Foucaults senere arbeider, som i andre og tredje volum av *Seksualitetens historie* (utgitt i 1984), og hans forelesninger ved Collège de France, har hans maktanalyser og det vitenskapelige fokuset endret seg til et mer makroorientert maktfokus. Han utvikler i denne epoken flere begreper og teoretiske konsepter som forklarer former for statlig styringsmakt, som for eksempel «biopolitikk» og «styringskunst» (governmentality).

Denne oppgaven vil fokusere på Foucaults arbeider medio hans karriere, det vil si hans teorier som sentrerer rundt de institusjonaliserte maktformene, individet, kroppen og dets selvforhold. Jeg vil begrense min bruk av Foucaults teorier til hva jeg anser som relevant for casestudien ved ND-institusjonen. Dette er særlig hans idé om forholdet mellom institusjonen og den lydige, disiplinerte kroppen i *Overvåkning og straff*, samt hans dispositivbegrep, og dets effekter beskrevet i både *Overvåkning og straff* og *Viljen til viten* (1998).

Foucaults teorier om institusjoner og individer fungerer som et analytisk fortolkningsverktøy av den sosiale virkeligheten som de domfelte ved ND-institusjonen opererer innenfor, og vil

bidra til å kunne identifisere diskurser som de domfelte og ansatte deltar i, samt identifisere de ikke-diskursive elementene som muliggjør og tilrettelegger for at normaliseringen finner sted.

2.1 Foucault og subjektet

Innenfor Foucaults virkelighetsforståelse konstrueres subjektet og selvet av diskursive formasjoner utenfor individene. Hvilke subjekter som dannes beror på de kontekstspesifikke diskursive praksisene som utøves i samfunnet. Subjektet må ikke forstås som autonomt, men som et konstruert objekt, dirigert av de gjeldende diskursene som individet opererer innenfor (Foucault, 1971, s. 8).

Foucault mener at samfunnet rekrutterer og skaper subjekter, og videre at mennesker transformerer seg selv til subjekter (Eliassen, 2016, s. 187). Disse prosessene og teknikkene som omformer mennesker til subjekter, kaller Foucault for «subjektivering» (Foucault, 1983, s. 210). Foucault er ikke opptatt av subjektene i seg selv, men fokuserer på de prosessene som gjør at mennesker omdanner og erfarer seg selv som subjekter. Et eksempel på en slik subjektivering skjer gjennom vitenskapene, i dens metodiske fremgangsmåter. Foucault mener at innenfor vitenskapelige fagdisipliner som biologi, sosiologi og politisk økonomi, vil mennesket innta rollene som både subjekt og objekt, ettersom mennesket som subjekt studerer seg selv som objekt, med et vitenskapelig, klinisk «blikk». Foucault bruker begrepet «a clinical gaze» i *Klinikkens fødsel* (2003, s. 45). Denne måten å anskue mennesket som et studieobjekt, ligger latent i diskursene om vitenskapstradisjonene som frembringer den positivistiske vitenskapen om mennesket. Samtidig er det menneskelige subjekter som frembringer denne vitenskapen. Diskursen som etablerte de vitenskapelige fagdisipliner, tilrettela også for at mennesket objektiverte seg selv, og sin egen art. Innenfor vitenskapene blir mennesket et subjekt, som frembringer seg selv som objekt (Eliassen, 2016, s. 190).

Videre mener Foucault at disse vitenskapene om mennesket, historisk sett må forstås som disiplinerende disipliner. Disse sosiale- og menneskesentrerte vitenskapene fungerer som ernæringssystemer for de disiplinerende institusjonene, ettersom institusjonene tar lærdom, og styres av de vitenskapelige «sannheter» som fremgår av forskning. I sitatet fra *Overvåkning og straff* i innledningen, beskriver Foucault at med oppfinnelsen av teleskopet, linser og mikroskoper oppstår det også en ny vitenskap om mennesket (Foucault, 1977, s. 408). Denne nye, overvåkende vitenskapen står som en sekundær effekt til oppfinnelsenes intensjon, og

bidrar til å utøve en disiplinierende kontroll over subjektet, gjennom ulike institusjoner. Dette utgjør en viten-makt-matrise som gjør at makten ovenfor subjektene blir mer spesifikk og intim. Subjekters bidrag til konstruksjonen av diskurser innenfor de vitenskapelige disiplinene vil derfor påvirke samfunnets institusjoner, som igjen vil disiplinere, individualisere og subjektivere menneskene som institusjonene er i kontakt med.

I et epistemologisk perspektiv vil Foucault si at den menneskelige sansingen av omverdenen, preges av hvilke identiteter subjektet blir utstyrt med. Aktørens posisjon i den sosiale strukturen vil bestemme hvilke diskurser aktøren er underlagt, og på hvilke måter de oppfatter den sosiale virkeligheten på. For Foucault er «identiteter» uløselig knyttet til institusjoners praksiser, gjennom deres subjektiveringsmekanismer. Institusjoner virker subjektiverende fordi de inndeler, kategoriserer og individualiserer en populasjon, og skaper «subjekter» ved at de skiller mellom individer. Skolens eksamineringer, sykehusets diagnostiseringer og NDs individuelle fremdriftsplaner er eksempler på dette. Ut ifra disse ulike kategoriene og merkelappene springer det ut ulike identiteter, knyttet til de inndelingene som institusjonen skaper. Språklige merkelapper som «pasient», «forbryter», «rusmisbruker» og «student» er for Foucault mønstereksempler på subjektiveringsprosedyrer (Eliassen, 2016, s. 194).

De moderne straffemetodene er også former for subjektivering. Å få en domfelt til å si «jeg har et rusproblem» er en prosedyre som skaper et subjekt. Den moderne straffemetoden, spesielt innenfor ND, baserer seg på at individet skal vedkjenne seg sannheten om seg selv, sett fra utsiden. Den rusavhengige vil forstå seg selv som et rusmisbrukende subjekt, og produserer dermed også et «selv», i tråd med de normative føringene innenfor institusjonen og den diskursen subjektet er underlagt. Foucault anser denne typen institusjonelle inngrep ovenfor mennesker som «sosiale teknologier», som styrer, organiserer og produserer identiteter. Samfunnets institusjoner, fengselet, klinikkene og ND-institusjonene blir ifølge Foucault subjektprodusenter, som tar i bruk sosiale teknologier, for å innde, individualisere og skape subjekter.

De sosiale teknologiene som institusjoner besitter og utøver gjennom teknikker som urinprøver, psykologterapi og organiserte fjellturer gir subjektene redskaper til å la deres selvforhold styre seg selv, innenfor et tilrettelagt og begrenset handlingsrom. Slike former for subjektivering må også forstås som ulike sosiale teknikker, preget av en personlig inngripende makt. Makten i slike prosedyrer er skjult og intim, ettersom den ikke straffer kroppen direkte, men søker å korrigere, styre og forme individers selvforhold og identitet.

I denne oppgaven vil en normalisering i regi av ND anses som en form for identitetsproduserende og subjektiverende form for makt. De sosiale teknologiene innenfor samfunnets institusjoner, som korrigerer de domfeltes selvforhold og identiteter, gjør at subjektene innenfor institusjonene til slutt vil være selvregulerende, etter de sosiale teknikkene og de normative diskursene har blitt internalisert i subjektet. Når Foucault omtaler selvregulerende og selvsensurerende subjekter, benytter han begrepet «selvets teknologier» (Foucault, 1988). Selvets teknologier er interne subjektiveringsformer hos den domfelte, hvor institusjonens makt manifesterer seg i den domfeltes selvforhold, og hvor den domfelte utvikler ulike teknikker og strategier for å moderere, sensurere og begrense seg selv. Under påvirkning av en slik makt, blir en ekstern tvingende, disiplinerende makt ikke lenger er nødvendig.

Det selvregulerende subjektet er underkuet de diskurser om «normalitet», og har internalisert de diskurser som eksisterer utenfor det selv. Foucault beskriver «den dårlige samvittigheten» som en teknikk internt i selvet, som både regulerer og begrenser aktørens atferd. (Eliassen, 2016, s. 108). Underkuelsen av en diskurs, vil virke som en selvteknologi, ettersom diskursen blir presentert og internalisert gjennom en institusjon, som et sett med normer som den domfelte blir utstyrt med. Primært i denne oppgavens case vil en «normalitetsdiskurs» stå sentralt innenfor normaliseringen av domfelte. Denne diskursen viser seg å være internalisert av de domfelte, og styrer deres utsagn, handlinger og holdninger til seg selv og sitt liv.

2.2 Diskurser

En diskurs er ifølge Foucault en systematikk i uttalelser og handlinger, som kommer til syne i det man gjør en bestemt og målrettet analyse av en mengde utsagn (Eliassen, 2016, s. 53). Utsagn i ulike historisk spesifikke tidsepoker vil alltid være styrt og kontrollert av ulike homogeniserende prosedyrer, det vil si normer, regler og interne samfunnsmessige kodekser. Disse normene og kodeksene virker regulerende på en befolkning og dens individer, gjennom både formelle og uformelle sanksjoner som straff, korrigering og kontroll. Resultatet av disse korrigerende normene er nettopp hva Foucault identifiserer som historisk spesifikke *diskurser*. En diskurs betegner den historisk spesifikke kontrollen av et utsagn, hva som blir sagt, til hvilke tider og hvem som sier det.

We know perfectly well that we are not free to say just anything, that we cannot simply speak of anything, when we like or where we like; not just anyone, finally, may speak of just anything. (Diskursens orden, s. 8)

Aktørene som handler innenfor gitte tidsepoker vil alltid delta i de gjeldene diskursive formasjonene utenfor dem selv, og gjennom å handle i tråd med de diskursive føringene i et samfunn, vil aktørene også bidra med å opprettholde den diskursive kontrollen som utøves på dem selv (Eliassen, 2016; Miller & Fox, 2004, s. 36). At aktørene selv konstruerer og forsterker diskursene i et samfunn, bygger på antakelsen om at aktørenes handlinger vil være underlagt en diskursiv kontroll, og derfor vil deres handlinger også bidra med å opprettholde diskursens eksistens. Den diskursive kontrollen ovenfor utsagn, handlinger og institusjonelle praksiser må ses i lys av diskursens interne økonomi. Diskurser, og deres interne økonomi, er ifølge Foucault frembrakt av hva som til enhver tid oppfattes som «sannhet» i en historisk spesifikk epoke. Dette beror på at ulike diskurser har røtter i den vitenskapen som er etablert på et felt. Nye vitenskapelige funn vil generere nye diskurser, eller nye former for «sannhet». Uttalelser og utsagn som for eksempel «jorden står i sentrum av solsystemet» vil etter oppfinnelsen av teleskopet ikke lenger bli oppfattet som sant, og dermed ikke lenger inkluderes i diskursens «økonomi».

Diskursenes økonomi er en ordnet mengde utsagn som referer til det tilgjengelige vitensfeltet i en historisk spesifikk epoke. De diskursive formasjonene forandres ettersom vitenen i et samfunn forandres. Diskurser kan derfor ifølge Foucault identifiseres gjennom avhandlinger, protokoller, rutiner og praksiser gjennom historien, fordi enhver handling, og enhver uttalelse vil være et produkt av en diskursiv formasjon. Dette impliserer også at enhver uttalelse, er en «representasjon» av en diskurs. Innholdet i et utsagn vil kunne gjenfinnes i en større diskurs, som da fungerer som det historisk spesifikke verdensbildet, og den hegemoniske oppfattelsen av virkeligheten.

Foucault har i sitt metodiske arbeid *Vitensarkeologien*, utgitt i 1969, lest og analysert en stor mengde historiske dokumenter, brev og «materielle levninger» han anser som relevante for å kunne identifisere ulike historisk spesifikke diskursive formasjoner som har eksistert i menneskets moderne historie (Eliassen, 2016, s. 55). Dette definerer Foucault som et arkeologisk arbeid i de «vitenfeltene» som har eksistert, om det så gjelder behandlingen av «sinnsyke» mennesker, protokoller for renhold av sengeliggende pasienter eller rutiner for klesvask i hjemmet. Alle disse handlingene er mulige fortolkningsrammer for ulike diskurser som har satt sine spor på samfunnet frem til i dag.

Med en forståelse for de diskursene som har eksistert gjennom historien, gjør Foucault sitt videre maktanalytiske arbeid utover 70-tallet. I *Overvåkning og straff* (1977) diskuterer han

hvordan historiens ulike straffemetoder stammer fra ulike diskursive oppfatninger om hvordan man skal behandle og korrigere kriminelle. Den faktiske behandlingen av kriminelle mennesker blir dermed en representasjon av de diskursive føringene som ledet frem til etableringen av de korrektive institusjonene. Fremveksten av nye vitenskaper og instrumenter legger nye føringer på hvilke diskurser som eksisterer, som igjen påvirker hva som blir sagt, og hvilke dokumenter som produseres, og hvordan institusjoner styres og organiseres.

Sammenhengen mellom diskurser og vitenskap er hva Foucault forstår som «viten-makt»-matriser. Diskursenes påvirkning på samfunnet stammer fra den akkumulerte vitenskapen som blir oppfattet som «sann», og dermed får denne «sannheten» en legitim makt, i effekt av å påvirke, forme og sette sitt preg på virkeligheten. Makten som genereres på bakgrunn av vitenskapene, manifesteres i institusjoner, retningslinjer og legitime lovverk.

Institusjoner er ifølge Foucault derfor et utmerket sted for å identifisere diskursive formasjoner, ettersom diskursene krystalliseres og tydeliggjøres innenfor institusjonene. En institusjons praksis er i seg selv et produkt av en diskurs, og alle dets elementer, tiltak, regler og dokumenter gir derfor signaler om hvilken type diskursiv formasjon som institusjonen er et produkt av.

I denne oppgaven har jeg forsøkt å lese av praksisene, uttalelsene og reglementet ved ND-institusjonen, og knyttet dette opp til en diskurs. Innenfor ND har jeg identifisert en normalitetsdiskurs, en systematikk i utsagn om hva normalitet innebærer, og at de domfelte etterlyser og oppsøker normalitet som et ønsket gode. Opphavet og meningen bak denne diskursen skal analyseres, da denne diskursen står sentralt i det jeg forstår som normaliseringsarbeidet som gjøres ved ND-institusjonen.

2.3 Makt

Power is not an institution, and not a structure; neither is it a certain strength we are endowed with; it's the name that one attributes to a complex strategical situation in a particular society. [...] Power is not something that is acquired, seized or shared, something that one holds on to or allows to slip away; power is exercised from innumerable points in the interplay of nonegalitarian and mobile relations. (Viljen til viten, s. 93-94)

Sitatet er hentet fra kapitlet Foucault kaller «Metoden» i *Viljen til viten* (1998). I dette kapitlet beskriver Foucault i detalj hvordan han anvender maktbegrepet, og hvordan hans analytiske maktforståelse muliggjør en identifisering av maktreelasjoner. Maktreelasjoner hos Foucault er et

essensielt aspekt av hans samfunnsforståelse, ettersom maktrelasjonene er et premiss for at en makt skal kunne utøves (Eliassen, 2016, s. 122). Makt hos Foucault anses ikke som en mengde institusjoner, en elite eller en egenskap ved et individ eller en gruppe. Makt er ikke noe man kan besitte, men noe som oppstår overalt, til enhver tid, i et nettverk av maktrelasjoner, på mikronivå mellom mennesker og institusjoner.

En maktutøvelse skjer gjennom etablerte maktrelasjoner. Maktutøvelsen i seg selv er ikke tvang eller vold, men en manipulasjon av en handling eller en uttalelse. Makt må ifølge Foucault forstås som en «kvalitet ved en relasjon» (Foucault, 1983). I essayet *Makten og subjektet* (1983) beskriver Foucault hvordan en utøvelse av makt ikke er en tvingende handling ovenfor et subjekt, men en dirigerende utøvelse ovenfor en eksisterende eller mulig handling.

[...] what defines a relationship of power is that it is a mode of action which does not act directly and immediately on others. Instead, it acts upon their actions: an action upon an action, on existing actions or on those which may arise in the present or the future. (Makten og subjektet, s. 220)

Ut ifra denne maktforståelsen blir makt noe som manipulerer subjekters handlinger. Makten vil ifølge Foucault være en regulering av en handlings intensjon, i kraft av at en makt begrenser og styrker mulighetene for handling, ved å enten tillate eller forby ulike atferder. Derfor må makt forstås som både begrensende og aktiverende, ved at den får aktører til å handle og ikke-handle på visse måter, i visse tilfeller. En utøvelse av makt er derfor å dirigere en handling, og ikke en direkte regulering av et subjekt (Foucault, 1983, s. 219-222)

Foucault mener at det moderne samfunnet, og da særlig det moderne samfunnets institusjoner er gjennomsyret av en makt som former kropp. Makten utøves ikke i hovedsak gjennom vold og straff, men gjennom disiplinering, oppdragelse og tillæring. Påfører man Foucaults maktteori på denne oppgaves case, kan man forstå ND som en institusjon hvor forholdene for opplæring og trening legges fysisk til rette for å fremme en normaliseringseffekt. Målet er å utvikle permanente mønstre for handling, som vaner, reflekser og bestemte handlingsstrategier. Arbeidstrening, gåturer og trening på treningscentre fungerer som eksempler på hvordan kroppens bevegelser anses som et objekt for oppdragelse og korreksjon med en baktanke om en normalisert kropp og bevissthet som det ferdige produktet.

En makt i seg selv er verken god eller ond, men kan være restriktiv eller aktiverende i sin form, om den virker gjennom å forby eller å tillate. I begge tilfeller er makten en moderasjon av

individens potensielle og faktiske handlinger. ND-institusjonen kan beskrives som en institusjon som utøver en aktiverende makt, ved at den aktiverer og danner produktive subjekter. De domfelte innenfor ND kan sies å være utsatt for en makt som regulerer deres handlinger og atferd, vaner og reflekser, inn mot «det normale». Makten etablerer gjennom denne opplæringen også en diskursiv idé om hva normalitet innebærer. ND tilrettelegger og tilbyr ulike redskaper som de domfelte utstyres seg selv med, for å imøtekomme samfunnets normative føringer. Denne makten kan klassifiseres som det Foucault kaller for selvteknologier (Foucault, 1988), ettersom de domfelte vil moderere seg selv og sine uttalelser og handlinger, i tråd med den makten de blir utsatt for innenfor ND.

Selvets teknologier er subjektets mestringsstrategier for å underkaste seg selv for en makt. Dette produserer «selvregulerende subjekter». Selvteknologier er ulike former for teknikker og strategier som et individ pålegger seg selv for å regulere sin egen atferd. En aktør som avstår fra å overtre loven, gjennom vurderinger farene knyttet til et lovbrudd, er et eksempel på hvordan mennesker er underlagt visse selvregulerende maktstrategier. Dette er også et eksempel på hvordan makten virker på våre handlinger uten at den fremvises visuelt, og at makten konstrueres, virker og eksisterer gjennom mennesker, på et mikro-nivå (Eliassen, 2016, s. 119).

Dette er hva Foucault kaller for den «mikrofysiske makten», et begrep som står sentralt i *Overvåkning og straff* (1977). Begrepet referer til hvordan makten, som virker modererende på våre handlinger, manifesteres og vises gjennom kroppen. Kroppen og legemet er ifølge Foucault ikke en nøytral biologisk masse, men er nedsenket i et maktfelt, et nettverk av alltid spente relasjoner, hvor sosiale hierarkier, lovverk, sosiale ritualer og politiske agendaer utspilles, og som kroppen alltid vil være påvirket av. Makten vises gjennom vaner, reflekser og gester, og da særlig innenfor institusjoner. Foucault benytter seg av institusjoner som empiriske case, ettersom makten ovenfor kroppen i disse casene blir tydelig og krystallisert. Foucault nevner barnehjem, skoler, fengsler og militærleirer som eksempler på institusjoner hvor makten godt lar seg analysere gjennom en observasjon av individens tillærte handlinger (Foucault, 1977).

2.4 Dispositivet

Et dispositiv er et analytisk begrep som brukes om en tilstand i et samfunn, frembrakt av ulike institusjoner. Dispositivet refererer til et nettverk av institusjoner, diskurser og praksiser, som

til sammen kan sies å utgjøre en helhet, en innstilling, som virker på individene som dispositivet berører. Dispositivbegrepet er et komplekst teoretisk begrep, som kan være vanskelig å få fatt på. I dette avsnittet vil jeg redegjøre for begrepet, og forklare hva Foucault mener med et dispositiv. I intervjuet *Confessions of the flesh* (1980) beskriver Foucault hva han legger i begrepet «le dispositif»:

Det jeg forsøker å få fatt på ved hjelp av dette navnet, er, for det første, en helt og holdent heterogen mengde som omfatter diskurser, institusjoner, bygningsmessige hensyn, beslutninger om vedtekter, lover, administrative tiltak, vitenskapelige utsagn, filosofiske, moralske, filantropiske forslag og påstander, kort sagt: det sagte så vel som det usagte. Alt dette er dispositivets elementer. Selve dispositivet er det nettverket man kan etablere mellom disse elementene. (Foucault, 1980, s. 194, oversatt i Eliassen, 2016, s. 95).

Fra sitatet fremgår det at dispositivet er et begrep som forsøker å se sammenhengen mellom diskurser, institusjoner, gjenstander og ideer. Dispositivet er derfor et teoretisk verktøy for å binde sammen midler og intensjoner, et bindeledd mellom det diskursive og det ikke-diskursive. Dispositivet er et nettverk av relasjoner mellom både historiske institusjoner, ulike kontekstspesifikke diskurser, lover og regler, i et gitt samfunn i en gitt tidsepoke. Foucault beskriver for eksempler flere ulike dispositive i sine arbeider. I *Viljen til viten* beskriver han «seksualitetens dispositiv» (the deployment of sexuality), et dispositiv som styrer og kontrollerer individers selvopplevde seksualitet gjennom medisinske klassifiseringer av «det perverse» versus «det normale», basert på borgerlig moral, tabuer og kristendom som institusjon. Seksualitetens dispositiv påvirker ifølge Foucault individers selvforhold, og er en makt som regulerer vårt bilde av oss selv som seksuelle subjekter (Foucault, 1998).

I *Overvåkning og straff* skisserer Foucault både «straffens dispositiv» (the punitive apparatus) og det «disiplinære dispositivet» (the disciplinary apparatus) (Foucault, 1977). Straffens dispositiv er et nettverk av institusjoner og diskurser som tillater og muliggjør den fysiske, legemlige avstraffelsen, eller henrettelsen, kjent fra 1500-tallets europeiske storbyer. Dette dispositive utviklet seg til å bli det disiplinære dispositive, etter nye vitenskaper og diskurser om mennesket blomstret frem. Ifølge Foucault baserte denne nye vitenskapen seg på overvåkning, som et middel for kontroll. Nye institusjoner som medisinske klinikker, barnehjem og det moderne fengselet vokste frem som ulike tiltak for å kontrollere og korrigere ulydige individer. Disse «disiplinære institusjonene» brakte med seg en ny form for straff, som Foucault beskriver som den disiplinerende straffen. Denne formen for straff forsøker ikke å

straffe legemet, men å straffe de domfeltes «sjeler» gjennom opplæring, overvåkning og korreksjon. Den nye institusjonelle tilstanden, effektene av de disiplinerende institusjonene, utgjør det disiplinære dispositivet (Foucault, 1977).

Dispositivet må derfor ikke anses som institusjonene og praksisene i seg selv, men relasjonene mellom dem, og de effektene som implementeringen av de ulike institusjonene har på individene. Ifølge Foucault har dispositivet et strategisk, eller taktisk aspekt ved seg. I fransk dagligtale brukes begrepet «dispositif» om en oppstilling eller et oppsett, ment for et spesifikt formål (Eliassen, 2016, s. 105; Raffnsøe et al., 2016, s. 280). «Le dispositif» peker på en strukturs indre «oppsett», «konfigurasjon» eller «mekanisme». I forbindelse med lagidretter brukes uttrykket «la dispositif du jeu», som betyr «spilleropplegg», og peker på måten spillerne er satt opp, på bakgrunn av en taktisk vurdering av individene i en ordnet helhet. Det franske begrepet har derfor en slags taktisk, og strategisk betydning (Eliassen, 2016, s. 105).

Dispositivets strategiske aspekt stammer fra etableringen av dispositivet som et svar på en krise, eller som en reaksjon på et uforutsett fenomen (Foucault, 1980, s. 194). Dispositivet er summen av de ulike elementene som har blitt implementert i et samfunn, på bakgrunn av en plan. Foucault eksemplifiserer dette med hvordan dispositivet om kontroll og underkuelse av sinnslidende vokste frem på 1600-tallet, etter et militært handelssamfunn forsøkte å integrere en «rotløs befolkningsmasse» (Foucault, 1980, s. 194, oversatt i Eliassen, 2016, s. 96). En reaksjon på en krise, eller et uforutsett fenomen, innebærer at ulike institusjonelle tiltak iverksettes, enten dette er politiske vedtak, vitenskapelige rapporter, eller institusjonelle formasjoner. Implementeringen av slike tiltak må forstås som ulike mestringsstrategier for å dominere eller kontrollere uforutsette problemer, og det er slik dispositiver vokser frem.

Selv om dispositivet er taktisk og strategisk av natur, er ikke dispositivet et planlagt taktisk grep gjennomført av en elite for å kontrollere og sikre seg makt. Dispositivet oppstår som en effekt av ulike tiltak som implementeres, og er ikke en tilsiktet strategi for å sikre en institusjon eller et individ mer makt. Dispositivet legger føringene for en styring av individers handlinger, gjennom en kontroll av risikoer, ettersom dispositivet håndterer kriser, farer og risikoer på spesifikke kontrollerende måter. Effektene av disse tiltakene utgjør dispositivet. ND-institusjonen kan derfor ses på som et slikt tiltak - et motsvar på de hyppige overdosedødsfallene i Norge, der formålet er å redusere narkotikarelatert kriminalitet og redusere antallet «gjengangere» i Norske fengsler.

Ulike strategiske initiativer for å redusere overdosedødsfallene, og for å øke livskvaliteten til rusavhengige i Norge er blant annet avrusningsklinikker, Legemiddelassistert rehabilitering (LAR), sosiale støtteordninger, sprøyterom og ND-institusjoner. Hver og en av disse institusjonene, vedtakene eller praksisene medbringer ulike samfunnsmessige effekter. Disse effektene, og om det kan sies å være en relasjon mellom dem, utgjør et dispositiv. En dispositivanalyse vil ikke begrense sin forklaring i de intensjonene som frembrakte institusjonene, men vil se på hvilke effekter de ulike tiltakene har, gitt at man ser på alle tiltakene som en helhet. De moderne formene for straff, som ND-institusjonen tilbyr, vil derfor kunne analyseres med henblikk på de effektene som denne formen for maktutøvelse impliserer og innebærer. Dette er dispositivbegrepet og dispositivanalysens funksjon. Dispositivet identifiserer de prinsippene, posisjonene og relasjonene som de ulike tiltakene og reaksjonene etablerer (Eliassen, 2016, s. 103)

Dispositivet, enten det er disiplinært, normaliserende eller regulerende på seksualitet, vil det alltid bestå av ulike sosiale teknologier - former for maktutøvelser - som kontrollerer individer på ulike måter. Straffens dispositiv utøver en makt ovenfor legemer, det disiplinære dispositivet utøver en makt ovenfor kropp og atferd, og seksualitetens dispositiv utøver en makt ovenfor individers selvforhold og selvforståelse. Makten kan derfor sies å ha ulike virkningsfelt, innen de ulike dispositivene. Maktens virkningsfelt beror på hvilke teknikker og metoder som makten utøves gjennom. Foucault vektlegger overvåkningskameraer, mikroskoper, arkitektoniske utforminger (det panoptiske fengselet) som teknikker for kontroll innenfor det disiplinære dispositivet. Innenfor et normaliseringsdispositiv, vil de sosiale teknologiene basere seg på oppfølging, rutinemessige kontroller for rusbruk (urinprøver), treningsturer, cafebesøk, og andre «normaliserende» maktteknikker.

ND som institusjon, sett gjennom et dispositiv, inneholder flere sosiale teknologier, ment for å forme, kontrollere og korrigere individer som er i kontakt med institusjonen. Men institusjonens funksjon begrenser seg ikke til å aktivere, trene opp og normalisere individer. Samtidig som dette skjer, produserer institusjonen kunnskap og viten om individene i forskjellige former, som lagrede dokumenter, individbeskrivelser, journaler og rapporter. Dispositivet etablerer derfor en forbindelse mellom viten og makt, og mellom det diskursive og det ikke-diskursive (Eliassen, 2016, s. 99).

De sosiale teknologiene innenfor ND er av en normaliserende og en normalitetsfrembringende art. Teknologiene som institusjonen benytter seg av og utøver ovenfor de domfelte er en makt

som griper om og endrer de domfeltes selvforhold, gjennom samtaler, avtaler om fremdrift, og en kontinuerlig oppfølging. Disse teknikkene må forstås som ikke-kroppslige, men atferds- og identitetsendrende. Innenfor et normaliseringsdispositiv vil derfor makten først og fremst rette seg mot de domfeltes selvforhold, og de tanker de har om seg selv.

Straffen innenfor NDs overordnede mål innebærer å bli rusfri, og teknikkene som benyttes vil i lys av normaliseringsdispositivet vitne om en ny form for straffelogikk - en normaliserende straff. Den normaliserende straffen beror i stor grad på selvteknologier utdelt av ND, som de domfelte pålegger seg selv. Selvteknologiene vil være regulerende teknikker som de domfelte utøver ovenfor seg selv, for å regulere seg selv i tråd med NDs retningslinjer og verdier. Normalitetsdiskursen, tilliten mellom domfelt og ansatt, samvittigheten og relasjonen til de andre domfelte er ulike former for selvteknologier innen normaliseringsdispositivet.

3.0 Metode

One can analyze such [power] relationships, or rather I should say that it is perfectly legitimate to do so, by focusing on carefully defined institutions. The latter constitute a privileged point of observation, diversified, concentrated, put in order, and carried through to the highest point of their efficacy. It is here that, as a first approximation, one might expect to see the appearance of the form and logic of their elementary mechanisms. (Makten og subjektet, s. 222)

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for de metodiske valgene jeg har tatt gjennom prosjektet. Jeg vil gå gjennom prosjektets utforming, redegjøre for utvalget i prosjektet og de datainnsamlingsmetodene jeg har benyttet meg av. Til slutt vil jeg diskutere prosjektets kvalitet ut ifra begrepene reliabilitet, validitet og overførbarhet, før jeg diskuterer dispositivanalysen som en analysemetode.

3.1 Endring av forskningsdesign

Forskningsprosjektets opprinnelige plan var å besøke ND-institusjonen og undersøke forholdet mellom «straff» og «hjelp», ut fra et fenomenologisk perspektiv fortalt av de domfelte. Jeg ville studere hvordan ND-institusjonen kunne forstås som et produkt frembragt av to ulike diskurser innenfor det narkotikapolitiske feltet, «sykdomsdiskursen» og «kriminalitetsdiskursen», ettersom NDs virke kan forstås som både en straff, og et hjelpetilbud.

Forskningsprosjektets opprinnelige forskningsdesign baserte seg på de fenomenologiske virkelighetsbeskrivelsene fra innsiden av institusjonen. Planen var å måle opplevd straff i forhold til opplevd omsorg. De domfeltes fenomenologiske beskrivelser av virkeligheten skulle utgjøre grunnlaget for analysen. Det opprinnelige forskningsdesignet tok utgangspunkt i et sosialkonstruktivistisk perspektiv, som vektlegger den subjektive virkelighetsforståelsen og meningsdannelsen hos intervjuobjektene (Tjora, 2012, s. 105).

Under transkriberings- og kodingsarbeidet av intervjuene opplevde jeg at flere elementer gikk igjen. Jeg la merke til at utsagnene hos de domfelte var sammenfallende, og at de domfelte sluttet seg opp under en felles mening om at de ikke blir straffet, men at de får hjelp. Det var også en tydelig homogen enighet om at det var de domfelte selv som ville bli rusfrie, og at ND fungerte som et middel på veien. Med Foucaults teorier om diskursiv kontroll og dispositive friskt i minnet, ble jeg mer nysgjerrig på hvilken rolle ND som institusjon har i denne

normaliseringsprosessen, og hvilken type makt de domfelte egentlig er utsatt for. Er ND et middel for de domfelte, eller er de domfeltes holdninger produsert av ND? Disse spørsmålene fremsto som interessante, og jeg følte at disse spørsmålene ga grobunn for en mer interessant analyse. Jeg endret derfor mitt teoretiske perspektiv, og omformulerte mine forskningsspørsmål fra å dreie seg om de domfeltes narrativer, til å dreie seg om de normaliseringsmekanismene som de domfelte står ovenfor under en ND-dom.

Gjennom Foucaults vitensarkeologiske metode gir det mening å omtale diskurser som historiske normative regler, som sensurer, begrensninger og kontrollerer individets utsagn og handlinger. Foucault arbeidet selv med et enormt datamateriale, alle de dokumenter og offentlige papirer – det han definerte som historiens «arkiv» - som tillot ham å snakke om ulike diskursive formasjoner. Foucaults arkeologiske metode for å identifisere ulike historiske diskurser har også blitt kritisert for å være «antimetodologisk» og «særlig svevende» (Megill, 1987, s. 222, 248). Kritikken retter seg mot diskursanalysen, og hvorvidt det er mulig å avlese diskurser fra historiske dokumenter. Jeg vil i denne oppgaven ta utgangspunkt i at det er mulig å kartlegge diskurser i samfunnet, men da ut ifra direkte utsagn og empirisk observasjon, og ikke fra historiske dokumenter.

Innenfor dette kvalitative prosjektet inspireres jeg av Foucaults teorier om diskursiv kontroll, makt og dispositiver, og jeg vil benytte de samme teoriene på et mye mindre empirisk grunnlag. Det er viktig å presisere at jeg inspireres av Foucaults teorier, og søker ikke å kopiere eller etterligne hans helhetlige historisk-filosofiske prosjekt. Prosjektet kan anses som et forsøk på å overføre Foucaults teorier inn i et kvalitativt institusjonsetnografisk forskningsprosjekt. Sverre Raffnsøe (2016) argumenterer for en økt bruk av dispositivanalyser og bruk av Foucault i organisasjonsstudier. Prosjektet er også inspirert av Raffnsøes entusiasme for Foucault, og da særlig hans dispositivbegrep som et analytisk verktøy for studier av institusjoner. Oppgaven vil derfor forsøke å identifisere en diskurs ved ND-institusjonen, ved å analysere dataene som er samlet inn gjennom kvalitative dybdeintervjuer og observasjon på ND-institusjonen.

3.2 Metodisk tilnærming

For å besvare problemstillingen, har jeg gjort en casestudie av en ND-institusjon i Norge, hvor normalisering som en straffemetode kan sies å bli krystallisert, ettersom institusjonen er en straffeinstitusjon som aktivt bedriver korreksjon av domfelte. Ut ifra oppgavens teoretiske

utgangspunkt, vil jeg foreta en dispositivanalyse av datamaterialet. Dispositivanalysen legger bestemte føringer for behandlingen av data, og vil kategorisere dataene binært som «diskursive» og «ikke-diskursive». For å få kunnskap om både de diskursive utsagnene og de ikke-diskursive institusjonelle midlene, har jeg benyttet meg av feltobservasjon og kvalitative dybdeintervju. I prosjektets datainnsamlingsfase dro jeg til en ND-institusjon og gjennomførte til sammen åtte dybdeintervjuer med de domfelte ved institusjonen, og gjennomførte observasjon ved institusjonen over fem arbeidsdager.

Formålet med observasjonen og intervjuene er ikke å få et innblikk i de domfeltes fenomenologiske virkelighetskonstruksjon, men heller å få innsyn i de diskursive formasjonene som finnes på ND-institusjonen. De domfeltes utsagn, og praksisene ved institusjonen vil ut ifra den foucauldianske fortolkningsrammen forstås som representasjoner av diskursive formasjoner utenfor aktørene (Vaughan, 2004, s. 400). Dette betyr at utsagn og praksiser først og fremst gir meg som forsker innblikk i hvilke normative føringer som regulerer uttalelser, praksiser og rutiner, og gjennom flere intervjuer og observasjon er det derfor mulig å skissere ut en homogen diskurs på institusjonen.

Feltobservasjonen ved institusjonen generer data om hvilke praksiser og rutiner som institusjonen gjennomfører. Observasjonen gir innsyn i institusjonens virksomhet, det sosiale nettverket og aktiviteter som aktørene deltar i. Ut ifra et foucauldiansk perspektiv er selve ND-institusjonen også frembragt av diskurser, et produkt av ideen om å normalisere rusavhengige i stedet for å straffe de i et klassisk fengsel. Observasjonen på ND-institusjonen tillot meg å samle inn data om selve institusjonen, de lovmessige vedtakene, bygningens utforming og de ulike ruskontrollene.

Dybdeintervjuer og observasjon genererer et rikt empirisk grunnlag, som legger til rette for en dispositivanalyse. En slik analyse beror på å se både de diskursive utsagnene og de fysiske komponentene ved institusjonen som en helhet, for å kunne utbrodere et komplett dispositiv. I denne oppgaven vil jeg benytte meg av de diskursive og de ikke-diskursive dataene til å generere det jeg kaller for normaliseringsdispositivet.

3.3 ND som case

Denne oppgaves case er en moderne straffeinstitusjon, som tilbyr en moderne form for straffegjennomføring. Undersøkelsen av ND-institusjonen som case gir intuitivt gode data for

å belyse problemstillingen om normalisering som straffemetode. Denne nye formen for straffegjennomføring er avvikende fra ordinære straffegjennomføringer, og tilrettelegger for nye straffemetoder og korreksjonspraksiser. Caset er derfor strategisk valgt (Tjora, 2012, s. 36), fordi utvalget innenfor institusjonen representerer et avvik, gjennom en ny form for straffelogikk, ettersom ND-institusjonens virke operer i det frie samfunnet, og de domfelte kan sies å gjennomgå en «sosial trening», ulikt de domfelte i fysiske grensesettende fengsler.

«Narkotikaprogram med Domstolskontroll» er et soningsalternativ til ordinær fengselsstraff, ment for straffetiltalte personer med et utpreget rusproblem. For at en straffetiltalt person skal få innvilget en ND-dom, må den straffetiltalte i samarbeid med sin advokat sende inn en søknad om ND-dom til påtalemyndighetene, som igjen ber kriminalomsorgen om å foreta en personundersøkelse. Denne personundersøkelsen utføres av et ND-team, eller den ND-ansvarlige i det respektive friomsorgskontoret i regionen som søkeren tilhører. De ND-ansatte evaluerer den tiltaltes egnethet til et ND-program (Johnsen & Svendsen, 2007). Hovedkriteriet i denne seleksjonsprosessen er at den straffetiltalte fremviser et genuint ønske om å bli rusfri, og ikke søker om en ND-dom kun for å unnsnippe den ordinære fengselsstraffen. I tillegg undersøkes ulike aspekter ved den tiltaltes livssituasjon, som gir grunnlag for å vurdere om den tiltalte er egnet for å påbegynne en livsendring og rusrehabilitering. Disse livsaspektene kan være faktorer som boligstatus, jobberfaring og graden av utdanning. Fast bolig vurderes som et stort fortrinn, da dette anses som et nødvendig utgangspunkt for videre rus- og livsrehabilitering. Den tiltalte får etter personundersøkelsen enten søknaden sin godkjent eller avslått, og en eventuell ND-dom blir idømt.

Etter en innvilget ND-dom, møter den domfelte opp ved et ND-kontor eller en ND-institusjon, for å kartlegge sine individuelle behov, legge opp planen for soningsforløpet, og planlegge innholdet i dommen. Målet med dommen er å gjøre den domfelte rusfri, legge et fundament for å leve et normalt liv i samfunnet, og tilby hjelp på de sosiale områdene hvor den domfelte synes å trenge det. ND-programmet vektlegger individuell oppfølging og skal i størst mulig grad tilrettelegge for et rusfritt liv i samfunnet, både under og etter soning. Det er også vanlig at den domfelte møter opp ved ND-institusjonen hyppig gjennom soningen, for oppfølging og møter. De ansatte ved en ND-institusjon jobber aktivt med de domfelte, og kobler de opp mot sosiale velferdstjenester og fritidsaktiviteter, samt utfører regelmessige ruskontroller ved hjelp av urinprøver.

ND som straffealternativ ble innført som et prøveprosjekt i Norge 1.januar 2006, og har etter en 10-års prøvetid blitt et landsdekkende tilbud (Kriminalomsorgen, 2017). Straffetiltalte med et utpreget rusproblem skal per 01.01.16 ha muligheten til å få idømt en ND-dom uansett hvor de befinner seg i landet. Hittil i dag finnes det kun to dedikerte ND-sentre i Norge, henholdsvis i Oslo og Bergen. Andre steder i landet blir ND-dømte håndtert av det lokale friomsorgskontoret, hvor soningskoordinatorer tilrettelegger innholdet i soningen.

Denne nye straffegjennomføringsformen kan betraktes som et krysningsspunkt mellom ordinær straffesoning og rusomsorg. Innføringen av ND-ordningen er en del av en større strategi i regjeringens handlingsplan mot færre rusmiddelproblemer i befolkningen. Handlingsplanen skal redusere narkotikarelatert kriminalitet, samt forbedre livskårene til rusavhengige i Norge. Innenfor ND skjer dette ved hjelp av rehabilitering og livsmestring i kombinasjon med formelle kontroller (Falck, 2014, s. 8).

Denne oppgaves case er en straffeinstitusjon hvor de domfelte møter opp og får tilrettelagt sin hverdag i kontakt med de ansatte ved institusjonen. ND-institusjonen fungerer dermed som et fast holdepunkt, og en sosial arena for de domfelte, som de er pålagt å møte til hver dag, om de ikke har noen andre avtaler eller møter. Både urinprøvene, samtalene og evalueringene foregår på institusjonen, og fungerer derfor som hovedkvarteret for straffegjennomføringen.

3.4 Utvalg

Utvalget i denne studien er basert på de tilgjengelige informantene som sonet sin dom under datainnsamlingsperioden for prosjektet. Utvalget får dermed en naturlig avgrensning, ettersom prosjektet er en casestudie av en avgrenset institusjon. Utvalget består av 14 informanter, fire ansatte og ti domfelte. Åtte av de domfelte samtykket til å bli intervjuet, og de resterende seks informantene samtykket til å bli observert. Jeg ønsket ikke å intervju de ansatte, ettersom jeg i denne studien er opptatt av straffemetoder og normaliseringsteknikker, som ulike sosiale teknologier som de domfelte blir utsatt for. Allikevel snakket jeg mye med de ansatte i uformelle settinger under observasjonsarbeidet og under oppholdet generelt. De ansatte var til stor hjelp i å forstå institusjonens mekanismer.

Ut ifra den naturlige avgrensingen som denne casestudien gir, kan utvalget anses som en representasjon av hvordan det daglige livet ved institusjonen utspiller seg. Utvalget har nære og obligatoriske relasjoner tilknyttet institusjonen, gjennom ansettelsesforhold eller

strafferettslige dommer. Utvalget kan forstås som et tverrsnitt av institusjonens daglige tilstand, ettersom brukermassen innenfor institusjonen årlig skiftes ut gjennom løslatelser og nye domfelte.

Utvalget er ikke selektert på bakgrunn av visse kriterier, noe som jeg anser som en styrke ved prosjektets reliabilitet. Et ikke-manipulert utvalg kan sies å gi et ærlig bilde av institusjonens virke, og tilrettelegger for at naturlige situasjoner oppstår under observasjonsarbeidet.

I prosjektets rekrutteringsfase hadde ikke jeg noen direkte kontakt med de domfelte. Det heter i retningslinjene for forskning i Kriminalomsorgen at Kriminalomsorgens ansatte skal bistå forskeren i rekrutteringen av informanter, av etiske hensyn (KSF, 2007). Etter å ha valgt ND-institusjonen som case, utformet jeg et informasjonsskriv om prosjektet samt ulike samtykkeskjema, og oversendte disse til de ansatte ved institusjonen, som informerte og rekrutterte de domfelte til prosjektet. Rekrutteringen av informanter må derfor forstås som en prosess styrt av institusjonen. På denne måten blir jeg som forsker presentert for institusjonen slik den er.

Jeg etterspurte mellom fem og tolv intervjuobjekter. De ansatte i Kriminalomsorgen delte ut skjemaene og samlet inn underskrifter om intervjusamtykke fra til sammen åtte domfelte. Alle de domfelte synes å være egnede informanter for prosjektet, og jeg opplevde ingen som uegnede. Hvis noen av de domfelte informantene ikke egnede seg for prosjektet, som for eksempel ved store språklige hindre, ville jeg ansett dataene som unøyaktige, og derfor ikke benyttet meg av dem. Heldigvis var alle informantene velvillige, positive og bidro til en god innsikt i livet på institusjonen.

3.5 Intervjuene

Dybdeintervjuet som datainnsamlingsmetode har som en primær funksjon å generere data om de fenomenologiske perspektivene hos intervjuobjektet (Tjora, 2012, s. 105). På en annen side gir dybdeintervjuer også data om sosiale relasjoner og strukturelle sammenhenger utenfor informanten som individ, hvis man fortolker utsagnene som diskursive representasjoner, og ikke som subjektive utsagn. Ved bruk av dybdeintervjuer som innsamlingsmetode for slike typer data, vektlegges ikke informantenes subjektive virkelighetsforståelse, men heller hvordan deres utsagn kan forstås som en del av større, strukturell diskurs. Denne fortolkningspraksisen

er tett knyttet til prosjektets teoretiske utgangspunkt, og legger føringer på hvordan man analyserer intervjudataene.

I denne oppgaven vil jeg se intervjudataene i lys av Foucaults teorier om diskurser og dispositiver. Et annet velkjent metodisk perspektiv som benytter seg av intervjudata som en inngang til å forstå større strukturelle formasjoner er Smiths institusjonelle etnografi (Smith, 2005). Institusjonell etnografi tar utgangspunkt i utsagn og fortellinger om erfaringer fra institusjoner, og bruker disse utsagnene for å forstå større sosiale relasjoner og diskursive føringer. Intervjudata kan derfor bidra til å forklare ulike dominansforhold i institusjoner og i samfunnet generelt, nedenfra og opp, ut ifra de dataene generert fra dybdeintervjuet (Tjora, 2012, s. 106).

I dette prosjektet har jeg benyttet meg av dybdeintervjuer for å få tilgang til en slik kunnskap, og tolker derfor de domfeltes utsagn som deler av større, maktrelasjonelle nettverk. Individet som uttaler dataene blir derfor ikke vektlagt i denne oppgavens analyse, men innholdet i utsagnene, og de mekanismene som frembringer utsagnene.

Gjennomføringen av intervjuene skjedde på ND-institusjonens møterom. Jeg brukte båndopptaker, og presiserte for de domfelte at de når som helst kunne trekke seg om de ikke lenger ville delta, og at deres deltakelse var fullstendig frivillig. Ingen domfelte trakk seg under intervjuene. At forskeren presiserer at deltakelsen er frivillig, bidrar til å skape en bedre intervjuatmosfære, som er nødvendig for å kunne få en god flyt i samtalen.

I ett av intervjuene ville en informant forsikre seg om at opptaket ble slettet, før han fortalte om en episode av særlig sensitiv natur. I kontakt med domfelte og andre utsatte grupper er det viktig å trå varsomt i samtalen, og unngå at intervjuet oppleves som en «utspørring» om personlige forhold. Jeg har gjennom arbeid i fengsel og i gatemagasinbransjen opparbeidet meg mye erfaring med å snakke med både rusavhengige og andre marginaliserte mennesker. Dette gjør at jeg har en viss forforståelse, og flere forkunnskaper om hvilke elementer ved livet som kan være utfordrende for de domfelte ved ND-institusjonen, knyttet til rusbruk, sosiale vansker og økonomiske problemer.

Intervjuene varte mellom 20 og 50 minutter, og jeg opplevde at alle informantene pratet fritt og avslappet rundt de spørsmålene jeg stilte. Jeg la inn en bevisst innsats i å lytte til og forstå hva de domfelte mente, og benyttet meg av ord og uttrykk som jeg visste at de domfelte ville

skjønne. Slanguttrykk, som «å stuke» (rote meningsløst rundt), «noia» (å være paranoid) og «være sjuk» (oppleve sterke abstinenser), var uttrykk jeg benyttet meg av for å imøtekomme de domfelte og skape et nærmere bånd mellom meg som forsker og dem som intervjuobjekter. Jeg vil vurdere denne måten å tilrettelegge språket og moderere ordbruken ovenfor de domfelte som en god måte å skape et tettere bånd, og fremvise forståelse for deres sosiale posisjon, som i sin tur kan generere et mer reliabelt datamateriale.

3.6 Intervjuguiden

Intervjuguiden ble utformet med formålet om å undersøke den opplevde straffen, satt opp mot den opplevde omsorgen tilbudt av ND-institusjonen.. Intervjuguiden ble utformet tematisk, etter temaene a) kontroll, b) frihet, c) straff og d) omsorg. Spørsmålene i intervjuguiden sentrerer rundt fenomenologiske opplevelser og erfaringer, som for eksempel hvorvidt de domfelte føler seg frie eller fengslet, om de føler at de får tilstrekkelig hjelp, eller om de opplever at dette bare er en straff de må sone.

Fokuset på de fenomenologiske spørsmålene var i utgangspunktet ment for en kartlegging av de diskursive føringene som institusjonen er konstruert av, og om disse institusjonelle føringene preger de domfeltes opplevelse av straffen. Etter at jeg skiftet mitt forskningsspørsmål og teoretiske utgangspunkt, synes intervjuguiden allikevel å gi et dekkende bilde av hvordan denne straffeformen kan sies å være normaliserende. Intervjuguiden genererte et rikt datamateriale som kan tolkes på flere måter, og jeg har i denne oppgaven valgt å tolke dataene ut ifra et foucauldiansk perspektiv.

3.7 Observasjon

Oppgavens empiriske grunnlag består i tillegg til intervjudata også av observasjonsdata fra ND-institusjonen. Etnografisk observasjon baserer seg i en naturalistisk posisjon, en antakelse om at den sosiale virkeligheten skal studeres i sin naturlige situasjon (Tjora, 2012, s. 44). I observasjonsarbeid er det viktig å være observant og analytisk ovenfor særtrekk i handlinger, utsagn, symboler og ritualer. Observasjonen gir forskeren tilgang til sosiale situasjoner som de involverte i situasjonene ikke selv tolker, men utfører av reflekser, vaner eller instruksjoner. Observasjonen på ND-institusjonen gir derfor data og grunnlag for å kunne si noe om disse instruksene, vanene og refleksene som de domfelte utøver innenfor institusjonen. For Foucault

er disse tillærte refleksene, vanene og holdningene symboler som illustrerer maktens mikrofysiske kontroll over kroppen (Foucault, 1983).

Observasjon innenfor Kriminalomsorgens institusjoner skal alltid være godkjent, og basere seg på et samtykke fra den enkelte deltakeren under observasjonen. Det skal med andre ord ikke foregå «skjult observasjon» innenfor Kriminalomsorgen (KSF, 2007). Det ble derfor innhentet samtykke til observasjon fra alle de aktuelle informantene ved institusjonen. Med informanter under observasjonen mener jeg både domfelte og ansatte, til sammen 14 personer.

Observasjonen på institusjonen gikk over fem dager. Som forsker gikk jeg inn i rollen som en observerende deltaker, hvor jeg deltok i de institusjonelle praksisene, stilte spørsmål og interagerer med både de domfelte og de ansatte ved institusjonen. Rollen som observerende deltaker en åpen observasjonsrolle hvor forskeren først og fremst er deltaker, med elementer av observasjon (Gold, 1958, s. 220). Min deltakelse på institusjonen tillot meg å være med på ulike aktiviteter med de domfelte, som kafébesøk, en spasertur i byen og en tur til et treningssenter sammen med de domfelte. Den observerende deltakerrollen egnet seg godt til prosjektets spesifikke case, ettersom det gav meg muligheten til å etablere et direkte forhold til de domfelte og ansatte, og delta i institusjonens praksiser, som genererer verdifull data for problemstillingen. Observasjonsdataene fra institusjonen kan anses som reliable, ettersom omgivelsene ikke er manipulerte, og jeg ble presentert for institusjonens naturlige, avgrensede omgivelser.

Under observasjonen deltok jeg på ulike møter med de ansatte. Denne spesifikke observasjonsformen definerer Tjora som «shadowing» (Tjora, 2012, s. 61), hvor forskeren fotfølger ansatte i en bedrift eller organisasjon for å tilegne seg kunnskap om de institusjonelle praksisene. Dette gav meg innsikt i hvordan de ansatte håndterer, organiserer og tilrettelegger institusjonens virke. Jeg opplevde også en ulik diskurs på møterommene, enn ute i «lokalet» med de domfelte. Diskursen var mer rettspråkelig, formell og teknisk, enn ute i lokalene, hvor diskursen var mer hverdagslig, terapeutisk og uformell.

Under feltarbeidet noterte jeg ikke ned hendelser eller utsagn mens jeg observerte. Jeg vurderte dette som en unaturlig handling i interaksjon med de domfelte og ansatte, og jeg anså denne praksisen som potensielt distanserende mellom meg og informantene, da forskerrollen ville blitt veldig tydelig. I stedet ble det tatt flere avbrekk, hvor jeg skrev ned de sentrale momentene jeg hadde opplevd og sett. Denne praksisen kan ha svakheter, ettersom notatene baserer seg på

minner, og ikke er hentet fra øyeblikket fenomenene oppstår. Slike observasjonsdata står i fare for å preges av en forskersubjektivitet, ettersom dataene gjenfortelles av meg som forsker. Jeg forsøkte så godt jeg kunne å notere de dataene fra feltarbeidet på en mest mulig direkte og nøytral måte, uten å fortolke disse før jeg påbegynte analysen av datamaterialet.

3.8 Reliabilitet, validitet og overførbarhet

Prosjektets reliabilitet, validitet og overførbarhet er alle elementer som refererer til undersøkelsens kvalitet (Tjora, 2012, s. 202). Kvaliteten ved forskningen er basert på hvorvidt undersøkelsen av fenomenet er pålitelig, gyldig og om funnene har noen verdi utover casets avgrensning. I dette avsnittet vil de tre kvalitetsindikatorerne reliabilitet, validitet og overførbarhet diskuteres.

Reliabiliteten i kvalitative forskningsprosjekter beror på hvorvidt forskeren, som et individ, påvirker dataene og resultatene av forskningen. Den positivistiske forskningstradisjonen setter den verdinøytrale forskeren som et ideal, men i praksis vil dette idealet være umulig å oppnå, da særlig i kvalitative forskningsprosjekter (Tjora, 2012, s. 203). Man kan allikevel gjøre visse grep for å redusere «støyet» som mennesket i en forskningsrolle genererer. I dette prosjektet har jeg benyttet både observasjon og intervjuer som datainnsamlingsmetoder. Begge disse metodene beror på at et individ må gå inn i et felt å samle data, og derfor vil også dataene stå i fare for å påvirkes av forskeren.

I dette prosjektet ble det utarbeidet en tematisk intervjuguide. Dette bidro til en grad av standardisering av intervjuene, som kan anses som et metodisk grep som styrker reliabiliteten. I observasjonsrollen gikk jeg som forsker inn og interagererte i feltet jeg observerte. Dette kan kritiseres for å forstyrre feltets «naturlige» tilstand. Jeg vil allikevel forsvare min rolle som deltakende observatør, da denne observasjonsrollen genererte både nødvendige og verdifulle data, som ikke ville vært tilgjengelig gjennom en nøktern, skjult observasjonsrolle. Deltakelsen på senteret tillot meg som forsker å være med på treningssenter og cafébesøk. Disse formene for data plasserer forskeren direkte i prosjektet, og er generert nettopp på bakgrunn av forskerens deltakelse i studien. Faren for forskersubjektiv støy er til stede, men jeg vil ikke vurdere dataene fra observasjonene som upålitelige. Gjennom en teoretisk fundamentert analyse vil også dataene behandles etter nedskrevne kriterier, og behandles som «data» mer enn fenomenologiske forskeropplevelser. Mine subjektive meninger rundt dataene finner ingen

plass innenfor det foucauldianske teoretiske rammeverket, da denne teorien sentrerer rundt objektive diskursive strukturer, og ikke den subjektive opplevelsen av disse.

Jeg vil si at mitt personlige engasjement på rusfeltet er en ressurs for prosjektet. Min genuine nysgjerrighet ovenfor den nye straffeinstitusjonen bør i dette prosjektet sees på som et fortrinn snarere enn et hinder, ettersom spørsmålene rettet til de ansatte blir mer spissformulerte og inngående på bakgrunn av forkunnskaper, som igjen genererer en dypere forståelse av institusjonen.

Prosjektets validitet peker på om forskningen kan anses som «gyldig». Gyldighet beror på om funnene samsvarer med problemstillingen, og om det er en logisk sammenheng mellom spørsmålene, metoden og funnene. En god test som evaluerer et prosjekts gyldighet er å luften forskningen for et forskersamfunn, eller å se forskningen i lys av annen relevant forskning på det samme feltet (Tjora, 2012, s. 206). Ettersom ND-ordningen er et nytt fenomen, finnes det lite forskning på dette feltet, sett bort i fra Sturla Falcks rapport fra 2014. Man kan evaluere prosjektets gyldighet i tråd med det teoretiske rammeverket som ligger til grunn for analysen. Er det en logisk sammenheng mellom teorien, dataene og funnene?

Dette forskningsprosjekt er sterkt preget av Foucaults teori og dispositivbegrepet. Prosjektet kan kritiseres for at funnene styres av teorien, og ikke omvendt. Slik sett blir teorien veiledende for empirien, og empirien trykkes på plass inn i et teoretisk etablert rammeverk. Prosjektets teoretiske rammeverk tilbyr et etablert analytisk verktøy, dispositivet, og bruken av dette verktøyet må forstås som et perspektiv å se virkeligheten gjennom, og er ikke en absolutt fasit. Dispositivbegrepet og Foucaults teorier synes å fungere godt for å besvare oppgavens problemstilling om hvordan normalisering kan forstås som en straffemetode. Dispositivbegrepet som analytisk verktøy vil kategorisere empirien i to ulike grupper, det diskursive og det ikke-diskursive, men utover dette vil innholdet i empirien stå uforandret, og umanipulert. Jeg gjengir sitater i som hel tekst for å vise transparens, og tolker disse utsagnene i lys av teorien løpende gjennom analyseteksten, slik at leseren skal forstå de argumentene og de teoretiske refleksjonene knyttet til bruken av det metodiske verktøyet.

Prosjektet stiller seg i rekken av straffeinstitusjonsanalyser, deriblant Foucault. Allikevel har ikke prosjektet det lignende empiriske grunnlaget som lå til grunn for Foucaults sine diskursive institusjonsanalyser. Prosjektets empiriske grunnlag kan derfor anses som svakt, og da særlig med tanke på identifiseringen av en diskurs. Jeg har gjennom oppgaven unngått å bruke ordet

«diskursanalyse» om den analytiske praksisen av å identifisere en homogen diskurs i datamaterialet, ettersom en diskursanalyse, ut ifra foucauldianske termer, innebærer et dypdykk i historiens arkiv, som er en veldig tidkrevende og et altfor omfattende empirisk prosjekt for en oppgave som denne. Jeg har derimot latt meg *inspirere* av Foucault som teoretisk bidragsyter, men ikke av hans metodiske tilnærming. Jeg vil si at funnene om at NDs straffeprosedyrer beror på ulike normaliseringsteknikker, som igjen kan sies å være en effekt av et større normaliseringsdispositiv, er et gyldig funn, i tråd med de premissene som teorien har tilrettelagt.

Et prosjekts overførbarhet handler om hvorvidt funnene har en gyldighet utover det caset som undersøkelsen omfatter. Dispositivbegrepet impliserer en større struktur, som flyter utenfor NDs institusjon. Dette tilsier også at funnene skal gjelde i andre institusjoner hvor normalisering forekommer. Dispositivet etablerer en intern logikk, og i denne oppgaven vil ND fungere som et eksempel på en institusjon preget av et normaliseringsdispositiv. Det er mulig at denne interne logikken, mekanismene og denne myke maktutøvelsen som en normalisering innebærer, kan pålegges andre institusjoner i samfunnet. Eksempler på dette kan være tilbakeføringen til arbeidslivet som NAV aktivt arbeider med, eller måten skolesystemet identifiserer og fanger opp elever som holder på å falle av utdanningsløpet. Dette må forstås som spekulativt, og påkaller spesifikke analyser av institusjonene man vil si noe om. Men «normaliseringsdispositivet» som et premiss for videre institusjonsanalyser kan være et interessant utgangspunkt.

3.9 Dispositivanalyse

Ut ifra Foucaults teorier springer dispositivbegrepet ut som et analytisk verktøy virkeligheten kan ses gjennom. Foucault har beskrevet ulike historiske dispositive som gjenkjennes ved institusjoners virke, spesifikt innenfor ulike historiske epoker. I analysen av oppgavens empiri har jeg valgt å gjennomføre en dispositivanalyse av ND-institusjonen. Denne analysemetoden forsøker å kombinere de sagte og det usagte, til en helhetlig institusjonell innstilling. I dette prosjektet vil jeg identifisere denne innstillingen som «normaliseringsdispositivet», og anse ND-institusjonen som et empirisk eksempel hvor et slikt dispositiv kan avleses.

Raffnsøe argumenterer i sin artikkel *Foucault's dispositive: The perspicacity of dispositive analytics in organizational research* (Raffnsøe et al., 2016) for en utvidet bruk av dispositivet som et analytisk verktøy i studier av organisasjoner. Dispositivets funksjon i institusjonell

forskning søker å kombinere organisasjonens diskursive elementer; dens interne kultur, identitet og kjerneverdier, sammen med det ikke-diskursive; dens faktiske praksis og dens fysiske utforming. Dispositivet er derfor et verktøy for å se sammenhengene mellom handling og intensjon, som kan sies å danne et mønster. Dette mønsteret er dispositivet (Raffnsøe et al., 2016, s. 286).

I dette prosjektet vil dispositivet utgjøre mønsteret som oppstår mellom NDs intensjon om å korrigere domfelte rusavhengige, og deres faktiske normaliserende praksiser. Mønsteret som oppstår innenfor institusjonen er normaliseringsdispositivet, som virker som en institusjonell innstilling som frembringer normalitet både som ideal og praksis. Ettersom institusjonen er en straffeinstitusjon, er også elementet av makt særlig relevant. I tråd med Foucaults teorier må også en slik type normaliseringspraksis også forstås som en maktutøvelse, muliggjort og tilrettelagt av dispositivet.

4.0 Analyse

På bakgrunn av de innsamlede dataene fra dybdeintervjuene, samt observasjonen fra institusjonen, vil jeg i dette kapitlet analysere datamaterialet ved hjelp av Foucaults dispositivbegrep. Analysen er tredelt, og vil forsøke å kartlegge det jeg kaller for «normaliseringsdispositivet». Dispositivet består av en mengde heterogene elementer som utgjør et strukturelt nettverk, som har en intendert effekt ovenfor individene som blir berørt av dispositivet (Eliassen, 2016, s. 97). Alle elementene virker på hverandre, og utgjør til sammen en atferds- og tankekorrigerende mekanisme. Denne mekanismen er selve dispositivet. Både de fysiske strukturene og objektene i samspill med de diskursive holdningene og uttalelsene på institusjonen vil bidra til å skape en bestemt type atferder, identiteter og tankemønstre.

Dispositivets bestanddeler deler seg i to hovedkategorier, de diskursive og de ikke-diskursive elementene. Hovedbidraget i en dispositivanalyse er å knytte bånd mellom de diskursive og lingvistiske disposisjonene i en institusjon, sammen med de praksiser som utføres på feltet, uten å redusere analysen til å dreie seg om et av fenomenene (Raffnsøe et al., 2016, s. 283-284). I analysen vil jeg først identifisere institusjonens *ikke-diskursive* elementer, det vil si institusjonens midler for normalisering, praksiser og gjenstander. Disse elementene vil først og fremst hvile på data generert gjennom observasjonene fra institusjonen. Videre vil jeg identifisere de *diskursive* elementene som inngår i dispositivet. Dette vil være meninger, utsagn og holdninger, som i hovedsak fremgår fra intervjuene som ble gjort med de domfelte. Til slutt vil jeg gjøre en overordnet analyse av hvilke elementer som inngår i dispositivet, og undersøke relasjonene mellom disse.

4.1 De ikke-diskursive elementene

Med de ikke-diskursive elementene mener Foucault «det usagte», for eksempel institusjoner, bygningsmessige hensyn, rutiner og midler (Foucault, 1983, s. 194). I denne oppgaves datamateriale vil de ikke-diskursive elementene utgjøre hele det fysiske ND-institusjonen, møterommene, avtalene om aktiviteter, fremdriftsplanene, urinprøvene, og alle de midlene som kan sies å konstruere normalitet. Alle disse ulike ikke-diskursive elementene må betraktes som bestanddeler i dispositivets nettverk, som alle bidrar med å korrigere domfelte og skape normalitet. Relasjonen mellom disse elementene, og institusjonens diskurs utgjør selve dispositivet (Eliassen, 2016, s. 98).

4.1.1 Fremdriftsplanen

Ja, [du får hjelp til] motivasjonen for å få tatt tak i problemet - for du har ikke bare problemer med rus, altså det er økonomi, det sosiale, det er alt mulig ikke sant - det får du hjelp til her.
– Kristian.

Den individuelle domfeltes fremdrift under soningen kartlegges og listes opp i en fremdriftsplan. Under de første oppmøtene ved ND-institusjonen møter den domfelte til en kartleggingssamtale, hvor de sosiale ønskene og de individuelle behovene til den enkelte domfelte skrives ned. Utover dette dannes det en individuell plan for hva innholdet i dommen skal være. Dette er fremdriftsplanen. Momenter på en fremdriftsplan kan for eksempel være «skaffe seg jobb», eller «møte med NAV om økonomisk bistand». Fremdriftsplanen vedlikeholdes, oppdateres og gjennomgås under regelmessige fremdriftsmøter sammen med den domfelte og de ansatte. Møtene gir en skjematisk oversikt over behov og progresjon i dommen. Med en slik skjematisk oversikt over fremdriften og over fremtidsplaner er det mulig å arkivere og ta lærdom av for eksempel hvilke momenter som går igjen hos flere domfelte. Fremdriftsplanen består av langsiktige og kortsiktige mål, og gir den domfelte en konkret oversikt over det planlagte innholdet i dommen. Fremdriftsplanen har også en motiveringseffekt på den enkelte domfelte. Ved å ha en fysisk plan over hva man vil gjøre med «livet sitt», og hva man vil få ut av soningen sin, i kombinasjon med et helt team som jobber for de samme målene som deg, oppleves målene som både oppnåelige og konkrete. Motivasjonsmomentet er det elementet som tydeligst kom frem i samtaler med de domfelte. Selve fremdriftsplanen, papiret med konkrete nedskrevne mål, står som et ikke-diskursivt element i normaliseringsdispositivet. Fremdriftsplanens oppgave er å kartlegge progresjon og mål, og fungerer dermed som et slags holdepunkt for den enkelte domfelte. Fremdriftsplanen kan også forstås som et ledd mellom den domfelte og de ansatte, i deres relasjon. De ansatte vil se den domfeltes handlinger opp mot fremdriftsplanen som en slags fasit på hvilke handlinger som er planlagt, og hvilke handlinger som blir gjennomført.

De er flinke til å pushe på med for eksempel fremdriftsplanen man hele tiden har da, som når jeg kom [hit, fra fengselet], så var det å finne bolig, også kortsiktige mål da som du skal gjøre, så har du et nytt møte igjen, så hver sjetten uke cirka, så får du sjekket, «har du gjort det», «har du gjort det», og så videre. Får du gjort en del ting, så får du sjekket over en del ting; «ok», «ok». – Øystein.

Øystein forteller om hans forhold til fremdriftsplanen. Utsagnet vitner om at fremdriftsplanen er noe som gis rutinemessig oppmerksomhet, og hvor progresjon blir kartlagt og utviklet. Dette er bærende for institusjonen for å generere kunnskap om den domfelte. Ettersom alle domfelte som soner sin ND-dom ved denne institusjonen har sin egen fremdriftsplan, vitner dette også om at det finnes et arkiv over flere domfeltes fremdrift mot normalitet. Ut ifra Foucaults begrep om «styringskunst» kan dette forstås som en institusjons akkumulering av kunnskap om hvordan normalitet har blitt praktisert og utført. Institusjonens fremdriftsplaner blir gjenstander for rapportering, journalføring og lagring av normaliserende praksiser, samtidig som den produserer en forventning om progresjon hos den domfelte. Dette kan ifølge Foucault forhold mellom viten og makt forstås som en akkumulert viten, som potensielt kan benyttes for å gjøre makten mer spesifikk og konkret rettet mot normalisering, ettersom institusjonen tar lærdom av viten og modererer sin praksis deretter. Dette er et eksempel på sammenhengen mellom det diskursive og det ikke-diskursive, hvordan en korrigerende makt konkretiseres av opparbeidet vitenskap om mennesket som et korreksjonsobjekt.

Fokuset på «fremdrift» gir implikasjoner om at den domfelte skal utvikle seg, eller figurativt bevege seg fremover, eller i «riktig» retning. Fokuset på fremdrift konstruerer også ideen om stagnasjon, tilstanden hvor ting står stille, noe som innenfor ND ikke er ønskelig. Om en domfelt stagnerer, eller viser sterke tegn til tilbakefall til «ruslivet», blir den domfelte innkalt til møter, og dersom dette vedvarer blir ND-dommen omgjort til en fengselsdom, og den domfelte må sone den resterende tiden i vanlig fengsel. Et premiss for å få idømt en ND-dom er at den tiltalte fremviser en genuin motivasjon for å bli rusfri. Fokuset på fremdrift betyr at den domfelte faktisk *må* vise fremgang, og *må* «forbedre seg», i tråd med den atferden som er etablert og ansett som «normal» innenfor ND. Denne atferden er eksempelvis ønske om å jobbe, å bli rusfri, å gå på skole, ønske om å få tilbake foreldreretten, å skaffe et eget sted å bo og ønsket om å begynne å trene. Behovene og ønskene i fremdriftsplanene til de domfelte varierer, men det er momenter som går igjen, som hjelp til anskaffelse av jobb og/eller utdanning.

Det som står i [fremdrifts]planen min nå er det med jobb først, så da har jeg en dag i uken oppe på jobbtreningstilbudet. Også er det litt oppmøte her på ND, litt trening med ND og sånn. Ja, også har jeg litt sånn økonomigreier med NAV, det står også i planen min her, så da har vi fått sendt søknad om sånn gjeldsordning da. Det er veldig deilig å få ting på stell, det er stor forskjell nå, fra da jeg slapp ut for et år siden. De har hjulpet meg. – Øystein.

Rusfrihet, jobb og skole anses som grunnsteiner i et «normalt liv». Fremdriftsplanen hjelper de domfelte med å kartlegge behov og aktivere dem til å praktisere «normalitet». Denne hjelpen må forstås som en produktiv makt, en makt som setter i gang normaliseringsprosessene, hvor fremdriftsplanen fungerer som et instrument som denne makten kan fungere gjennom.

På en annen side, utenfor institusjonens rammer fungerer fremdriftsplanen som et bindeledd mellom ND-institusjonen og samfunnet. Den forsikrer at den domfelte setter planene om å utøve normalitet ut i praksis. ND som institusjon benytter seg av allerede eksisterende institusjoner ute i samfunnet, og jobber tett med disse i et nettverk for å skape gode vilkår for at de domfelte skal finne veien tilbake til samfunnet. Fremdriftsplanen blir igjen et instrument for å knytte den domfelte til dette nettverket av eksterne institusjoner.

4.1.2 Institusjonen ND i et nettverk av institusjoner

ND søker å hjelpe domfelte tilbake til samfunnet. Dette skjer både gjennom rehabiliterende aktiviteter internt organisert ved ND-institusjonen, men den faktiske tilbakeføringen hviler på NDs etablerte nettverk og relasjoner til andre eksterne aktører. Disse er NAV, ulike skoleinstitusjoner, bedrifter for arbeidstrening, psykologtjenester, LAR, avrusningsklinikker og treningssentre. Alle disse eksterne institusjonene kan kategoriseres som det Foucault kaller for «disiplinerende institusjoner», det vil si at de alle bærer trekk av en korrigerende, opplærende og disiplinerende diskurs. Foucaults eksempel på dette er hvordan han finner likhetstrekk mellom sykehus, skoler, militærleirer og fengsler, ettersom alle søker å gripe inn i individenes atferd gjennom trening, opplæring og korreksjon, ved å etablere et tydelig skille mellom rett og gal atferd. Ingen av de eksterne institusjonene preges av tvang, men fører heller en korrigerende og disiplinerende virksomhet. Innenfor ND vil de eksterne institusjonene bidra til at de domfelte korrigeres vekk fra det patologiske «ruslivet», og normaliseres til de overnevnte «normale» aktivitetene, og holdningene. Sett bort i fra LAR og avrusningsklinikker, jobber ikke de ulike eksterne institusjonene målrettet mot marginaliserte rusavhengige, men fungerer som støttespillere i NDs tilbakeføringsprosess. Når disse institusjonene sies å bære preg av Foucaults disiplinære diskurs, må institusjonene forstås som at deres oppgaver er å effektivt behandle og rette opp i patologier, som for eksempel måten NAV tilbyr en arbeidsplass i et liv hvor en arbeidsplass mangler, eller måten skoleinstitusjoner instruerer og dirigerer hvilken kunnskap elevene skal besitte.

[Jeg har fått hjelp til] penger, komme i kontakt med skole og jobb ... ja ... henvisning til psykolog, for å bearbeide samvittigheten og alt det andre. Så de har gjort utrolig mye på jævla kort tid. – Einar.

Einar forteller om hvordan ND har hjulpet ham med å komme i kontakt med eksterne aktører. Dette er begynnelsen på en normaliseringsprosess, ettersom Einar var ganske ny ved ND-institusjonen, da intervjuet ble utført. ND kartlegger Einars behov og ønsker, og matcher disse med de ulike tilbudene ved de eksterne institusjonene for de domfelte, og hjelper de domfelte med å knytte kontakt opp mot disse. Momenter som inntekt, skole og jobb er alle elementer som går igjen. Disse momentene dreier seg om den kroppslige, atferdsmessige normaliteten, den som rører ved hvordan kroppene beveger seg i det sosiale rommet, og hvilke aktiviteter kroppen tuftes med. Einar ble også satt i kontakt med psykolog. Dette er et eksempel på en tilrettelegging av en normalisering som rører ved den domfeltes selvforståelse. Denne formen for kontroll er en makt som griper om den domfeltes selvforhold, og som søker å kontrollere hvordan den domfelte forstår seg selv. Gjennom sitt nettverk til psykologtjenester, skoler, arbeidstjenester og treningsentre legger ND-institusjonen føringer på hvor og hvordan normalitet skal skje. De domfelte forteller om hvilke aspekter de vil ha hjelp til, og ND følger dette opp via sitt nettverk. Preben forteller om hva ND har gjort for han, og hva han ser i den hjelpen han får:

Jada, [hjelp til] bolig har jeg fått, nå får jeg jobb også, ting og alt man trenger for å leve et vanlig liv får man hjelp til. – Preben.

Gjennom NDs nettverk blir de domfelte satt i kontakt med institusjoner som kan sies å representere «normale» elementer samfunnet, det vil si arbeid, skole og rusfrihet. Slik kan man si at ND-institusjonens nettverk til de eksterne aktørene bidrar med å produsere normale individer, i et maskineri med ulike ledd av ulike institusjoner hvor den unormale kommer inn i maskineriet, og gjennom alle maskinens ledd kommer ut som et normalisert «produkt» i den andre enden. Preben bruker begrepet «et vanlig liv» i kontrast til det livet han levde forut for ND, og om de livene som innenfor ND anses som objekter for korreksjon. Normaliseringen av liv skjer gjennom relasjonene til institusjoner som ND benytter seg av. I effekt av å være en institusjon med «normale» åpningstider og gjennom etterstrebbelsen av et edruelig klientell, bidrar selve ND-institusjonen også til en normalisering, gjennom å være en offentlig institusjon med møterom, kontorer og ansatte.

Nei altså det er jo egentlig den nettverksbiten, så er det det å få følelsen av å ha noe å komme til. Noe meningsfullt ikke sant. For min del var det det at de satte meg i kontakt med de på arbeidstrening, også sammen med NAV så snakket vi om det var mulighet for at jeg kunne få noen form for arbeidspraksis, også har det ordnet seg, og har det vært skole eller noe lignende så har de vært hjelpelige til å ordne med det også, og finne skoleplass til meg hvor jeg kan få lov til å sitte å studere, selv om det har vært nettbasert skole. – Kristian.

Kristian forteller om å bli satt i kontakt med arbeidstrening, NAV og skole. ND kan forstås som et bindeledd mellom den domfelte og samfunnet utenfor, til eksterne normaliserende institusjonene. NDs posisjon i nettverket av institusjoner fungerer som en slags inngangsportal for de domfelte, i øyeblikket de vil sette i gang en normaliseringsprosess.

4.1.3 Urinprøver og kontroller.

Urinprøvekontroll er en obligatorisk aktivitet i straffegjennomføringen av en ND-dom. Hyppigheten av prøvene avtar desto lengre ut i dommen den domfelte har sonet, eller hvor raskt man «normaliseres», og hvor såkalte «sprekker» - hvor den domfelte får et tilbakefall i ruslivet og ruser seg – ikke lenger er et faremoment. De domfelte som kommer rett fra gaten med positive prøver, vil i praksis kontrolleres regelmessig til de tester negativt. Domfelte som nærmer seg slutten på dommen sin, kommer inn på institusjonen og leverer urinprøve for eksempel hver 14. dag, ettersom behovet for kontroll opphører desto mer normal den domfelte har blitt. Under mitt opphold på ND-institusjonen vitnet jeg flere domfelte som kom for å avlegge urinprøve.

Det er få elementer ved ND-institusjonen som gir signaler om at institusjonen er en straffeinstitusjon. Urinprøvene er et av elementene som vitner om at ND er en form for straff. Urinprøvene symboliserer både kontroll og ren formell korreksjon. Urinprøvene gir også grunnlag for å vise til tall i forhold til tilbakefallsrater, og bidrar til økt oppfølging av den enkelte domfelte ved tilbakefall. Slik kan også urinprøvekontrollen sies å generere vitenskap om ulovlige praksiser.

ND behandler rusbruk som et symptom på bakenforliggende faktorer, ulikt både fengsler og andre strafferettssystemer. En «sprekk» ved ND oppdages ved urinprøver, og gjør det mulig for de ansatte å gripe inn og spørre den domfelte; «Hva er det som er galt? Går det bra med deg?», i stedet for å gripe inn med formelle sanksjoner som anmeldelser og ytterligere straffepraksiser.

Denne tilnæringsmåten tillater de domfelte til å forstå sitt eget rusbruk som et symptom, en eskapisme, og ikke som noe kriminelt de må avstå. Dette skjer på bakgrunn av det Skretting definerer som symptomdiskursen (Skretting, 2013), og ND kan sies å ta større del i diskursen om å behandle rusavhengighet som en sykdom, til fordel for noe kriminelt som må straffes.

Samtidig er ND pålagt å kontrollere for rusbruk, for å sikre at normaliseringen finner sted, og for å ta tak i eventuelle tilbakefall. Gjennom påleggelsen av å utføre urinprøver, samtidig som institusjonen synes å hjelpe de domfelte på beina igjen, forstår jeg ND-institusjonen som et krysningspunkt mellom kriminalitets- og sykdomsdiskursen, hvor disse to innfallsvinklene til problematikken knyttet til rusbruk møtes og fusjoneres. Elementene av kontroll kan sies å hjelpe de domfelte mot å bli rusfrie på flere måter. Preben forteller om hans forhold til urinprøvene:

Hadde ikke jeg hatt UP-kontroller hadde ikke jeg kommet meg noen vei det hele tatt tror jeg. [...] da hadde jeg bare rusa meg og sagt at jeg ikke hadde gjort det. – Preben.

Preben insisterer på at urinprøvene er noe som holder ham «på matta». En ekstern makt som kontrollerer atferden hans. Han forteller at han ikke ville «kommet seg noen vei», foruten det restriktive rehabiliterende arbeidet som nedlegges. Preben setter i dette utsagnet urinprøvene i førersetet for rehabiliteringen. Med andre ord betyr dette at Preben setter den formelle, strafferettslige kontrollen som den primære bidragsyteren til normaliseringen.

Urinprøvene må gjennomføres, men i varierende hyppighet og regelmessighet. Utover straffeforløpet, og parallelt med graden av normalitet hos den domfelte, vil graden av kontroll opphøre.

Jeg har ikke den [streng] oppfølgingen, men så har jeg heller behov for det. Hvis du kommer såpass langt i løpet som meg - jeg har kun levert negative urinprøver helt siden jeg kom her, og jeg har ikke ruset meg heller. Altså jeg har ikke behov for å følges opp på jobb, ikke sant, de har ikke behov for å ringe rundt og sjekke «er han på jobb» ikke sant, så jeg føler meg veldig fri jeg. - Kristian.

Kristian forteller om hvordan oppfølgingen og kontrollen blir mindre streng desto mer fremgang han viser. De ansatte ved ND fortalte at dersom en domfelt ikke viser noen negative holdninger, men viser fremgang og tester negativt på urinprøver, vil også graden av kontroll minske. Dette kan forstås som en tillitsbasert form for kontroll. Desto mer velvillig den domfelte er til å tilpasse seg institusjonens forventinger, vil institusjonen også minske sitt symbol av å fremstå som en «straffeinstitusjon». Desto mer normalitet den domfelte fremviser,

desto mindre tar den domfelte del i kontrollaspektet ved institusjonen. Slikt er det et dynamisk forhold mellom kontroll og normalitet. En internalisert normalitetsdiskurs vil påvirke den ikke-diskursive graden av fysisk kontroll.

Kristian nevner også det å bli «fulgt opp på jobb». Det han sikter til er NDs kontroll over hvor de domfelte befinner seg i tråd med de aktiviteter og gjøremål som er avtalt. ND utfører regelmessige kontroller på hvor de domfelte befinner seg, enten det er på skole, arbeid eller på arbeidstrening. Dette skjer enten over telefon eller i et fysisk oppmøte til institusjonen hvor den domfelte etter planene skal befinne seg. At ND reiser ut i det fysiske rommet for å kontrollere hvor de domfeltes kropp befinner seg, er et element ved ND-institusjonen som tydeliggjør straffeaspektet ved institusjonens virksomhet. Den fysiske kontrollen og dirigeringen av kroppene utenfor institusjonen vitner om at nettverket ND deltar i er større enn bare selve institusjonen, men flyter ut i samfunnet. Alle gjenstander i nettverket som ND-institusjonen er tilknyttet er alle elementer som bidrar til og muliggjør normaliseringsprosesser. Kristian forteller også at han heller ikke trenger den jobbmessige kontrollen. Han møter opp når han skal, og dette signaliserer til de ansatte at han ikke er i faresonen for å få noe tilbakefall. Dette kan forstås som at normaliseringen er tilnærmet fullstendig. Den glidende overgangen mellom borgerskap og straffedømt blir nettopp ND-institusjonens virkeområde.

4.1.4 Fritidsaktiviteter

De domfelte ved ND-institusjonen blir oppfordret til å aktivere seg, enten gjennom aktivitetsopplegg regissert av ND, eller på fritiden gjennom eget initiativ. ND tilrettelegger for fysisk aktivitet og aktivering på andre måter, gjennom organiserte turer til treningssentre, fjellturer, byturer og cafébesøk. Tidligere har ND-institusjonen også organisert flere kulturelle arrangementer, som besøk til kunstutstillinger og kinoturer. Ifølge de ansatte skjedde dette oftere for noen år tilbake, da ND-institusjonen hadde flere økonomiske ressurser.

Under feltarbeidet ved institusjonen ble jeg selv med på en treningsøkt sammen med en ansatt og tre domfelte. Ettersom ND har en intern avtale med treningssenteret fikk vi alle gratis inngang. Avtalene med det eksterne treningssenteret jevner ut eventuelle hindre og barrierer den domfelte synes å ha mot det å aktivere seg. Kostnadene er dekket, og de ansatte avtaler og iverksetter felles treningsøkter med de domfelte.

Fysisk aktivitet, og fritidsaktiviteter har flere rehabiliterende elementer ved seg. Fysisk aktivitet virker rehabiliterende av helsemessige årsaker, da mange av de domfelte sliter med dårlig fysisk helse etter mange år med rusbruk. I tillegg er fritidsaktivitet psykisk rehabiliterende, i form av at det tar tiden vekk fra potensiell tid brukt på rusmidler, eller tid brukt på å tenke på rusmidler. Trening, kino eller svømming konsentrerer fokuset på en bestemt oppgave i et gitt tidsrom, som fyller dagen med noe annet enn rus. For det tredje kan også fritidsaktiviteter, som for eksempel kino, trening, byturer og kafébesøk sees på som en slags sosial rehabilitering, i den grad aktivitetene virker normaliserende på den domfelte. En spasertur i bymiljøet, i rusfri tilstand, *imiterer* det normale hverdagslige bylivet, og viser de domfelte en «normal» side av samfunnet.

Jeg ble med på en byvandring på dagtid, etterfulgt av et kafébesøk med flere domfelte og en ansatt. Her snakket vi sammen om løst og fast, om eiendomsmarkedet og økningen av boligpriser i bykjernen. Den normaliserende effekten av aktiviteter ved ND vil fungere som en sosial trening for de domfelte. Fritidsaktivitetene i regi av ND, kan gjennom et foucauldiansk perspektiv forstås som en slags dressur, eller en opplæring i hvordan «te seg blant normale». Denne sosiale treningen spiller på strengene til hva som er normativt akseptert, som igjen er produsert av diskurser utenfor samfunnet. Når de domfelte deltar i normaliserende aktiviteter ved ND-institusjonen, deltar de i nettverket som ND har tilrettelagt, og ikke i det opprinnelige nettverket som allerede finnes i byen. Kafébesøk, treningsturer og byturer organiseres i det samme fysiske rommet som andre ikke-domfelte borgere opererer innenfor, men må forstås som handlinger iverksatt av ND, med et spesifikt formål. Alle gjenstander, områder og institusjoner som besøkes og interageres med av de domfelte innenfor ND-nettverket må forstås ut ifra de normaliseringsteknikkene og tilretteleggelsen som ND har gjort på forhånd. De domfelte forteller om at de føler seg frie, da de får operere «fritt» ute i en bykjerne, men er alltid underlagt en struktur, eller, et normaliseringsdispositiv. Deres handlinger blir dirigert av en makt som regulerer hvordan de domfelte handler på. Dette uttrykkes særlig gjennom de fritidsaktivitetene som ND organiserer.

De normaliserende aktivitetene som de domfelte tar del i under soningen på ND, kan forstås både som et produkt av en normalitetsdiskurs, og som en forsterker av en allerede etablert normalitetsdiskurs. Den fysiske utførelsen av de ulike aktivitetene må forstås som ikke-diskursive, men aktivitetenes intenderte formål må forstås som både tilrettelagt og kontrollert av ND. Dette er en normaliserende makt som handler på handlinger, ved å regulere hvilke handlinger de domfelte bedriver og hvordan de utfører dem. Dette forholdet mellom den

diskursive normaliserende intensjonen, og den normaliserende praksisen utgjør fundamentet for normaliseringsdispositivet.

Deltagelsen i aktivitetene ved institusjonen er frivillig, men de ansatte vil som regel motivere de domfelte til å aktivere seg. De ansatte er også fleksible til å moderere innholdet i aktivitetene, ut ifra individuelle hensyn. Hvis det er noen som ikke viser interesse for en aktivitet, eller ikke har en helsetilstand som tillater å for eksempel gå turer i fjellet, er de ansatte behjelpelige til å tilrettelegge og foreslå andre typer aktiviteter og fritidstilbud som kan virke appellerende, og også rehabiliterende, for den enkelte. Ut ifra perspektivet om normaliseringsteknikker kan dette forstås som at de domfelte normaliseres etter evne.

ND konstruerer også normalitet gjennom å dirigere de domfeltes aktiviteter utenfor institusjonen. Einar forteller om ulike selvteknologier han har blitt utstyrt med gjennom ND:

Ja men jeg har funnet et lite verktøy [for å få sove]. Det er at jeg – det er faktisk de i ND som sa til meg at «Einar, slå av TV, ta TV vekk, ikke se på TV i sengen før på fredag». Så nå leser jeg bok da. Og da er leser jeg selvfølgelig krim. – Einar.

Einar forteller om at ND har tipset ham om å lese bok, som et «verktøy» for å få sove om natten. Aktiviteten må sees som iverksatt gjennom ND, og beveger seg inn i den domfeltes «fritid». Begrepet om fritid i strafferettssammenheng kan være nærmest ironisk å diskutere, da det andre straffealternativet for de domfelte ved ND-institusjonen ville vært å sone i fengsel. Men gitt at ND forsøker å etablere normale praksiser og normale individer i en normal hverdag, må også «fritid» medregnes som et legitimt konstrukt, likt som «arbeidsdagen» som ND tilrettelegger. Når ND konstruerer de domfeltes fritid, gjennom å gi råd og tips, vil disse rådene, eller «verktøyene» være elementer som bygger opp under normalitet, og være produkter av en diskurs om hvordan man best skal tilpasse seg samfunnet utenfor institusjonen. Den samme domfelte fortalte spøkefullt at:

Jeg har jo fått forbud mot å gå i joggebukse, haha. Det er jo greit nok ... – Einar

Dette var i en kontekst da den domfelte ville gå i joggebukse i et rettsmøte, og en ansatt vedtok spøkefullt at den domfelte fikk joggebukseforbud på generell basis. Selv om dette var en spøk, lå det undertoner av alvor i det. Den grå joggebuxsa kan assosieres med slapphet. Den domfelte møtte i olabukse dagen etter. ND kan forstås som å utstyre de domfelte med ulikt tankegods,

som påvirker deres eget selvforhold. Dette er det Foucault kaller for selvteknologier, hvor individet som blir utsatt for en slik type makt, til slutt blir selvregulerende.

4.1.5 Fellesrommet som sosial arena

Institusjonen fungerer som en sosial arena - en plattform hvor de domfelte møter hverandre. Mange av de domfelte har obligatoriske oppmøter ved ND-institusjonen daglig, om de ikke har noe annet på timeplanen som for eksempel møter, jobb eller skole. Under mitt feltarbeid observerte jeg for det meste ute i fellesområdet, hvor det på dagtid alltid satt noen domfelte og pratet. Den sosiale arenaen fungerer som et interaktivt møtested hvor de domfelte utveksler erfaringer og snakker om løst og fast. Allikevel har det forekommet at nye domfelte som er sterkt preget av ruslivet, eller at andre domfelte som har hatt tilbakefall til ruslivet, har preget det sosiale miljøet negativt ute i fellesområdet. Når dette skjer er de ansatte tilbøyelige til å møte de individuelle behovene til de som ikke tåler å se eller være med mennesker i aktiv rus. De domfelte forteller om hvordan de ansatte er hjelpelige med å tilrettelegge omgivelsene for de domfelte:

Altså ND prøver jo å tilrettelegge slik at de som klarer seg bra møter opp da, og de som ikke klarer seg fullt så bra de møter opp på et annet tidspunkt, i alle fall slik som jeg forsto det da. For å prøve å ikke menge oss for mye. – Einar.

Einar som er relativt ny på ND-institusjonen, forteller at han har fått inntrykket av at de ansatte ved ND vil tilrettelegge omgivelsene, slik at de domfelte ikke trenger å omgås andre domfelte som ruser seg.

Jeg opplevde jo det at hvis det var mye rusing her i en periode, så kunne jeg komme etter. Altså jeg kunne ha private avtaler. Trengte ikke gå og være med [de som ruste seg]. – Erika.

Erika forteller om at hun kunne ha private avtaler på institusjonen, hvor hun kunne treffe de ansatte. Dette viser at de ansatte skreddersyr avtaler for å garantere bedre rehabilitering. I en overført betydning kan man forstå dette som en tilretteleggelse, eller en manipulasjon av omgivelsene, slik at virkelighetserfaringen til de domfelte blir tilrettelagt for at normaliseringen skal foregå uforstyrret, og uten patologiske innslag. ND jobber for å produsere rusfrihet, gjennom å konstruere et rusfritt miljø.

Konstruksjonen av normalitet ved ND-institusjonen som sosial arena skjer gjennom tilretteleggelsen av hvilke individer som møter hverandre og hvem som ikke gjør det. Dette rører ved hvilke kropper i ND-nettverket som interagerer med hverandre.

4.2 Dispositivets diskursive elementer

Hittil har jeg presentert ulike ikke-diskursive elementer fra ND-institusjonen. Institusjonens nettverk, utforminger, kontroller og praksiser anses som ikke-diskursive, men farges allikevel av en baktanke, eller en intensjon og et formål, med et fokus på en finalitet hos de domfelte. Det er denne intensjonen som videre skal analyseres, det vil si den institusjonelle normalitetsdiskursen. Den andre hovedkomponenten i et dispositiv er de diskursive elementene. I følge Foucault dikterer de ulike diskursene hva vi sier, når vi sier det, og hvem som sier hva. I kombinasjon med dispositivets ikke-diskursive elementer, vil de diskursive elementene først komme til syne gjennom en analyse av utsagn fra de domfelte. For å kunne kartlegge dispositivet i sin helhet er det nødvendig å finne ut hvilken diskurs som råder innenfor ND-institusjonen. Diskursen som jeg identifiserer i dette avsnittet hviler i stor grad på de utsagnene som ble sagt i dybdeintervjuene med de domfelte, og på en fortolkning av de praksisene jeg observerte ved institusjonen.

I datamaterialet opplevde jeg en sterk positiv endringsvilje blant de domfelte. Før analysen påbegynnes, vil det være hensiktsmessig å diskutere den positive endringsviljen blant de domfelte informantene. Den sterke endringsviljen blant de domfelte kan grovt sett forklares ut fra to ulike forklaringsformer. Disse årsaksforklaringene hviler på to analytiske områder; en metodisk og en teoretisk. Den positive endringsviljen blant de domfelte var å forvente, ettersom de som soner en ND-dom befinner seg i institusjonen på bakgrunn av en grundig personundersøkelse, hvor motivasjon for endring er et kriterium. Det synes uansett relevant å reflektere over datamaterialets tilsynelatende homogene, positive endringsvilje, og mulige årsaker til dette. Mine to forklaringer er:

1. De domfeltes utsagn er kanskje usanne, da de har mye å tape på å motsette seg normaliseringsprosessene
2. De domfeltes utsagn er produkter av en diskurs om normalisering.

Ut ifra den første årsaksforklaringen må antakelsen om at de domfelte ikke forteller meg som forsker sannheten under intervjusituasjonen diskuteres. Dette er et spørsmål som dreier seg om den metodiske utførelsen av prosjektet. Jeg som forsker vil aldri ha tilgang til den «sanne» vitenen de domfelte besitter, uten å «go native» - et uttrykk som brukes innenfor antropologien om å tilbringe nok tid med en subkultur for å kunne få tilgang på den rene, uforstyrrede

kunnskapen som gruppen besitter (Gold, 1997). Hvis for eksempel en rusavhengig hadde stilt spørsmålene, ville svarene mest sannsynlig sett annerledes ut. Allikevel forsøkte jeg å redusere avstanden mellom meg og intervjuobjektene ved å etablere en avslappet atmosfære, og ved å gi eksplisitt uttrykk for at jeg ikke jobbet i institusjonen, og at de kunne være helt ærlige. Dette synes å fungere, og jeg som forsker opplevde ikke at intervjuobjektene holdt informasjon tilbake. Det kan tenkes at de domfelte ikke vil gi uttrykk for en misnøye ved institusjonens virke, fordi de har mye å tape på å ikke være endringsvillige. I ytterste konsekvens vil en motsettelse til å normalisere seg resultere i en omgjøringsdom, hvor ND-dommen blir omgjort til en klassisk fengselsdom, og den domfelte må sone i fengsel.

Ut ifra den andre forklaringen om hvorfor endringsviljen var så sterk blant de domfelte, beveger årsaken seg over i Foucaults teorier om hvordan diskurser virker på utsagn. Man kan forstå de domfeltes utsagn om deres egen endringsvilje som produkter av en diskurs, etablert og produsert av normaliseringsdispositivet. Dette vil være «normaliseringsdiskursen». Innenfor en normaliseringsdiskurs, vil utsagn som ikke omhandler endringsvilje til å bli «normal» bli sensurert. Utsagn som «jeg vil fortsette å ruse meg», finner ingen plass innenfor normaliseringsdiskursen, da summen av dispositivets elementer, aktivt virker normaliseringsfremmende og ekskluderer de patologiske holdningene og utsagnene. De domfeltes utsagn, vil ut ifra Foucaults teorier kun være representasjoner av de diskursive formasjonene som eksisterer innenfor normaliseringsdispositivet. I lys av oppgavens tematikk, er dette den forklaringen jeg vil ta utgangspunkt i. De domfeltes utsagn vil ikke bli behandlet som utsagn fra individuelle subjekter, men vil behandles som produkter av en utenforliggende diskurs, satt ut i praksis gjennom dispositivet.

4.2.1 Endringsviljen

Et gjennomgående og tydelig tema i intervjuene var at de domfelte hadde et genuint ønske om å endre seg, og at de var veldig tydelige på dette. Det var deres valg å søke om ND, og det var deres eget valg å «bli rusfrie». Utvalget av rusavhengige ved ND-institusjonen har blitt selektert ut gjennom seleksjonsprosessen forut for ND-dommen, noe som kan forklare hvorfor de domfelte synes å være så positivt innstilte til endringsprosessene. Under seleksjonsprosessen vil de ansatte ved ND prioritere og rekruttere straffetiltalte mennesker med en utpreget rusproblematikk, som er villige - og genuint motiverte til å slutte å ruse seg og endre livsstil. Domfelte Einar formulerer dette fint;

Vi straffedømte, det er så fin gjeng, for det er ingen som ruser seg, og det er ingen som vil ruse seg. – Einar.

I intervjuene fant kom det frem at alle informantene var genuint motiverte til å endre seg. Denne endringsmotivasjonen stammet fra det informantene anså som en «indre motivasjon», og de vektla at det var *de selv* som ville endre seg. «Endring» i denne konteksten er ikke bare å slutte med rus. Endringen dreier seg også om et skifte av livsstil, tankesett og handlemønster – å bli normal. Denne indre motivasjonen bidrar til en annen forståelsesramme for de normaliseringspraksiser og normaliseringsteknikker som foregår innenfor NDs nettverk. Når de domfelte forteller at de selv vil endre seg, betyr også dette at den normaliseringen som de blir utsatt for, blir ansett som en hjelp, mer enn en tvang.

Ja du kan si, det blir jo min avgjørelse å bli rusfri, men det er jo bra å ha det systemet her rundt seg da, når man har bestemt seg for det. Det er mye trygghet i det. – Øystein.

Øystein bruker ordet «trygghet» om ND-systemet. Systemet må forstås som gjenstander med relasjoner til hverandre, mellom ansatte, nettverk til andre institusjoner, fremdriftsplaner og kontroller. Selv om det var Øysteins valg å bli rusfri, mener han at det er godt å ha et system som snakker samme språk, og som ser for seg det samme livet som han gjør. Denne tankegangen bidrar til å redusere fokuset på tvang og kontroll. Når motivasjonen kommer innenfra, vil de domfelte føle at ND hjelper dem, i stedet for å tvangsnormalisere dem. Bruken av ordet «trygghet» vitner om en forutsigbarhet ovenfor institusjonen, sett fra Øysteins ståsted. Institusjonen kan virke mer som en støttespiller enn en dommer, i prosessen mot å bli mer normal. Institusjonen tilrettelegger for at normalitet skal kunne utøves og oppleves. Basert på Øysteins utsagn kan man forstå at hans eget livsvalg om å bli rusfri står sentralt i normaliseringsarbeidet.

En annen domfelt forteller om at hans ønske om å endre seg ikke kom før han fikk snakket med en psykolog gjennom ND. Preben forteller om hvordan ND har bidratt med å endre hvordan han forstår seg selv og sitt eget liv:

Nei, [innsikten] kom her. Snakket med psykologen her, sant, jeg trodde jeg hadde det gøy helt på slutten, så begynte jeg å se litt tilbake og snakke litt om det og se hvor slitsomt det egentlig var. Ja, bare kom frem til rett og slett at hvor rævva det livet jeg levde var. [...] jeg trodde jo jeg var kongen på haugen. Jeg var visst det stikk motsatte. Så sånn var det. – Preben.

Preben forteller om hvordan han selv «trodde» han hadde det kult, rett før han ble pågrepet og dømt. Under soningen fikk ND ham til å innse at livet han levde ikke var så lukrativt som han selv trodde. Denne «reality checken» som han selv kalte det, peker mot et sentralt element i analysen. Det første er at ND produserer tankegods om hva som er gode og dårlige liv. Hva som anses som godt blir etablert og påvirkes av normalitetsdiskursen, en diskurs som ekskluderer rusatferd, og inkluderer normal atferd. Diskursens påvirkning på Preben har gjort at han har endret sin egen selvforståelse. Foucault (1988) kaller dette for selvteknologier, måten menneskers selvbilde dikteres av diskurser, og måten individers selvforhold reguleres av individene selv, uten en form for ekstern makt eller tvang. Selvets teknologier er teknikker individer bruker for å begrense sine egne atferder og ønsker, i tråd med de diskursene som eksisterer rundt dem. NDs påvirkning på Prebens selvforståelse er et eksempel på hvordan en normaliseringsdiskurs påføres og praktiseres ovenfor de domfelte, som i sin effekt regulerer deres atferd. Normalitetsdiskursens elementer består av ideer om et stabilt, normalt liv, og er implementert i et ikke-diskursivt system for å kunne utføre endringene i praksis.

Domfelte Christoffer forteller at han selv har «normalisert» seg selv utenfor ND og har innsett verdien av et normalt liv, og han er nå klar for å begynne endringen. Christoffer var en av de ferskeste ved ND-institusjonen da datainnsamlingen ble gjort.

Nå har jeg innstilt meg på dette over lengre tid, og har gått og ventet på dette her i ett år, så sånn sett har jeg ikke kommet helt i gang før nå. Så jeg er totalt innstilt på å skifte livsstil.
– Christoffer.

Christoffer sier han er totalt innstilt på å skifte livsstil, selv før han har rukket å bli påvirket av ND-institusjonens intensjoner og praksiser. Christoffers utsagn må forstås som en indre motivasjon som ikke er et direkte produkt av en normalitetsdiskurs, ettersom han var såpass fersk på institusjonen. Utsagnet kan forstås som et tillært utsagn innenfor normalitetsdiskursen, ved at han har plukket opp på hva som er rett og galt å si. På den måten kan utsagnet allikevel forstås som en fortolkning av en observert normalitetsdiskurs. Domfelte Kristian forteller om en progresjon av normalitet ved ND, og hvordan han selv har stått sentralt i normaliseringsarbeidet.

Jeg trengte hjelp til å normalisere meg i starten, men det følte jeg at jeg gjorde da jeg lå på avrusning i syv måneder. Men selvfølgelig fikk jeg hjelp i den forstanden at jeg fikk tilbud om å jobbe to dager i uken på jobbtreningstilbud, også ballet det på seg, sant. Men det er jo jeg selv

som har villet det, og det var jeg selv som ville begynne på det skolegreiene også ikke sant.
– Kristian.

Kristian la seg selv inn på avrusning forut for ND-dommen, og var rusfri da han begynte soningen. Denne praksisen om en idé om å bli normal forut for NDs normaliseringsteknikker. Videre blir derfor ND også mer et middel for de domfelte som allerede er innstilt på å bli «normale», ved at de tilbyr ulike tjenester som jobb og skole for å bygge videre på denne internaliserte normalitetsdiskursen. Kristian poengterer også at det var hans valg og begynne på skole, og slutte med rus. ND får dermed ikke rollen som en dirigent av viljer gjennom tvang, men som en støttespiller, eller en tilrettelegger. Ifølge Foucault er dette den moderne formen for straff, en makt som bidrar til å korrigere og gripe inn i de domfeltes selvforhold, ved å utstyre de domfelte med diskursive redskaper som fungerer selvregulerende på de domfelte.

Fortellingen om livet som en prosess hvor man vokser fra behovet for å ruse seg er et tema som går igjen. Endringsmotivasjon på bakgrunn av alder kommer også frem hos Einar:

Hadde du spurt meg om det her da jeg var mellom tjue og tjuéfem så hadde jeg sagt at jeg skulle fortsette med dette her for resten av livet. [...] Men det er den ustabiliteten, du får ingen faste ting, du får ingen fast familie, du får ingen fast dame fordi du løper rundt som en jojo fra dame til dame ikke sant, alt er jo helt på tryne, og så kjenner du at du har blitt for gammel for det. Du vokser fra det. – Einar.

Endringsviljen til et normalt liv kom for Einar med alderen, gjennom et behov for å etablere seg, og få «faste ting» i livet, i motsetning til «ustabiliteten» som ruslivet bidrar til. Diskursen om å endre seg for å få et mer normalt liv kommer tydelig frem i utsagnet. Utsagnet inneholder også en retrospektiv selvforståelse, som har blitt endret gjennom en normaliseringsdiskurs. Denne diskursen er ikke etablert av ND, men eksisterer uavhengig av institusjonen og plukkes opp og leves ut gjennom de domfelte ved ND, ettersom de blir relevante representanter for normaliseringsdiskursen. Dette illustrerer et viktig poeng: normalitetsdiskursen er en diskurs som ikke bare eksisterer i ND, men også på andre felt i samfunnet. I en institusjon som ND krystalliseres normalitetsdiskursen, ettersom de domfelte vil være sterke representanter av en slik diskurs. Diskursen må forstås som en diskurs som verdsetter normalitet, trygghet og stabilitet, og vil trolig også finnes i alle samfunnslag og i andre institusjoner, i varierende grad.

4.2.2 Normalitetens elementer

I samtalene kom det frem at de domfelte skiller mellom to liv – ruslivet og A4-livet. De domfelte beskriver et liv før ND, og et liv som aktivt «konstrueres» under ND-dommen som skal utleves i «virkeligheten» etter endt dom. Ideen om å «konstruere» dette normale livet må sees i lys av de individuelle fremdriftsplanene, hvor den domfelte stegvis gjør fremgang mot normalitet, i form av jobbanskaffelse, boligsøknader og rusbehandlingsprogram. De domfelte kom med sterke historier de har opplevd tidligere i livet, og fortolket dette ofte som «da jeg var på kjøret», eller «det andre livet» som Christoffer beskriver det som:

Jeg føler det andre livet mitt er mye mer kjedelig når jeg ligger og sover hele dagen. Jeg går gjerne to dager på med amfetamin, sover ikke, så sover jeg i to tre dager, så våkner jeg, også går jeg på den igjen på speed, så går jeg til jeg stuper, så går jeg på'n igjen, og sånn går det.
– Christoffer.

Basert på sitatene hvor normalitet, og hvor «det normale livet» blir nevnt, springer det ut en diskurs om hva normalitet defineres som, og hva et normalt liv innebærer. I sin helhet består det normale livet av *rusfrihet, utdanning, jobb og bolig*. Disse fire elementene bidrar igjen til tre sentrale livskvaliteter. Disse er 1) stabilitet, 2) trygghet, og 3) forutsigbarhet. Disse kvalitetene viser seg å veie tyngre enn de kvalitetene som ruslivet tilbyr, og funnene viser at de domfelte i stor grad favoriserer normalitet fremfor livet utenfor samfunnet. Hvilke elementer som inngår i dikteres av normalitetsdiskursen. De domfelte blir representanter for diskursen, som kommer til syne i utsagnene deres. Domfelte Christoffer forteller igjen om hvordan det nye livet hans vil bli:

Nei [livet her] blir sikkert litt annerledes ja, men jeg tenker jo liksom på at etterhvert, nå som jeg kommer inn i neste fase av programmet, at jeg kan begynne å jobbe på en arbeidstiltaksplass til å begynne med, til jeg har kommet meg til hektene nok til å kunne gå og møte en arbeidsgiver eller normale folk, sånn at jeg klarer å få en fast jobb i fremtiden. Slik at jeg er inne i normalen.
– Christoffer.

Her snakker Christoffer både om «normale folk», og «være inne i normalen». Det fremgår fra sitatet at det finnes et skille mellom de lovlydige, «normale» borgerne, og de «unormale». Livet som normal blir ulikt det livet de domfelte har levd, og Christoffer mener det å «komme til hektene» står som et sentralt element i å oppnå normalitet - altså rusfrihet. Det å få en fast jobb er også et element som vitner om en normaltilstand i livet, som ifølge Christoffer er ønskelig. Normalitet er tilgjengelig for Christoffer og de andre domfelte, så lenge de «kommer seg til hektene», og møter en arbeidsgiver. Slik kan man forstå at det normale livet er noe man kan gå

ut og inn av, så lenge man møter visse krav, basert på normer som for eksempel rusfrihet. Ut ifra intervjuene med de domfelte kommer det også tydelig frem at jobb og fast ansettelse er et vesentlig element for å konstruere «normalitet». I samtalen med Einar beskrev han både det normale livet – det han kaller for A4-livet, og livet han levde i fortiden:

Det var jo dritgøy å ha penger hele tiden, og damer og festing og biler og hei hvor det gikk ikke sant, og man må ikke glemme gullkjedene, og klokka selvfølgelig. Det er jo vekk og tatt i beslag, og alt er byttet vekk nå. Men så blir det sånn at du blir så hekta på den driten der [...] Så jeg har lyst på et A4-liv og stabilitet, ha penger så du klarer deg - en vanlig lønn. [...] og ikke skylde penger, og ikke være livredd for at de skal bli tatt i beslag. – Einar.

Fortellingen om livet med mye penger, biler og gullsmykker er her en fortelling om livet på utsiden av samfunnet. Einar forteller at det var gøy helt til han ble «hektet» på rusmidlene, og dette bidro til at han ville endre livsstilen sin. Stabiliteten som «A4-livet» medbringer veier tyngre enn de raske pengene og ustabiliteten av det ruslivet medbringer. Utsagnet impliserer en idé om at et «normalt» liv er stabilt og trygt. Normalen konstruerer i sin motsetning også unormalen, som i dette tilfelle er preget av ustabilitet og lite trygghet. En internalisert normalitetsdiskurs er derfor å frivillig gi avkall på de raske pengene, bilene og festene, til fordel for det trygge, stabile og forutsigbare. Einars utsagn kan forstås som nettopp dette; en internalisert normalitetsdiskurs. En annen domfelt, Preben, forteller også om hvordan det normale og stabile livet virker forlokkende.

Men det er greia, vi har snakka om det, og jeg vil inn i et A4-liv. Det er det jeg har lyst til ikke sant. Jeg vil ikke ha noen problemer og surre til ting rundt meg, enkelt og greit. Gå på jobb, komme hjem [...] ja, forsørge meg selv, familien kanskje, det holder for min del. – Preben.

Elementet av fast arbeid går igjen. I tillegg ilegges også «familien» en egenverdi. Preben forteller at han ikke vil ha et liv hvor han «surrer til ting» rundt seg. De domfeltes beskrivelser av ruslivet er knyttet til elementer som ustabilitet og utrygghet. I uttalelser hvor de domfelte sier at de ønsker å bli normale, låner de begreper og perspektiver på sin egen selvforståelse fra normalitetsdiskursen. Et konkret eksempel på ustabilitet fremgår i et sitat fra Einar, som tidvis har solgt mye narkotika:

En gang hadde jeg 110.000 i cash. Joda, det var en bra uke det. MEN! Nå høres det bra ut da, men en uke tjener du 150.000, neste uke så skylder du 150.000. Så det var ... veldig opp og ned.
– Einar

Ruslivet preges for noen av raske og ulovlige penger. I motsetning er normallivet preget av en lavere, men stabil inntekt. Christoffer som nylig har begynt å normalisere livet sitt, forteller om vanskene ved å tilpasse seg:

Jeg merker at når jeg ikke holder på med salg og kriminalitet så er det ganske beinhardt å leve for 5000 kroner i måneden. – Christoffer.

Utsagnet beskriver hvordan den domfelte vurderer sitt eget liv når han fjerner kriminalitet og salg av narkotika fra ligningen. Normaliseringen er ny for Christoffer, og dette skiftet av livsstiler kan oppleves som vanskelig. Gjennom ND vil Christoffer få den støtten han trenger, og mangelen på penger vil kun virke som en katalysator for å anskaffe seg en jobb. Einar forteller om hans perspektiv på den normaliserte livssituasjonen:

Det er mindre penger, men da har jeg i alle fall ren samvittighet. – Einar.

Einar forteller også om et normalitetselement som beror på de domfeltes sosiale nettverk. Et normalt liv kan forstås som å unnslipe ruslivet som sosial arena, og de elementene av utrygghet og ustabilitet som preger denne sosiale arenaen.

Faktisk ha venner som trener, altså normale, der de ikke har noe sånn «Han skylder meg ti tusen, vi tar han», slippe all den driten der. Ha liksom noen normale rammer. – Einar.

Einar verdsetter «normale rammer» og venner som trener. Distanseringen fra ruslivet innebærer også å distansere seg fra et konfliktfylt felt, preget av vold og urolighet. Lengselen, eller søken etter det normale kan forstås som et produkt av en internalisert normalitetsdiskurs, for å «slippe all den driten» som ruslivet innebærer.

De domfelte ved ND-institusjonen er sterkt preget av en diskurs om å bli normale, og jeg har forsøkt å skissere hvilke elementer som konstruerer ideen om «det normale». Disse elementene er jobb, rusfrihet, utdanning og bolig. Å verdsette disse elementene ved livet må ikke forstås som spesifikt for domfelte ved ND, men som et historisk spesifikt ideal i samtiden. Normalitetsdiskursen eksisterer som sagt også utenfor ND-institusjonen, men ND blir et fysisk område hvor de normalitetsdiskursen krystalliseres, gjennom institusjonens diskursive praksiser.

4.3 Normaliseringsdispositivet

I analysens siste del, vil jeg identifisere et normaliseringsdispositiv på bakgrunn av empirien generert ved ND-institusjonen. Videre vil oppgavens problemstilling gjenopptas, og jeg vil vurdere normaliseringsdispositivet som en mulig forklaringsmodell for hvordan normalisering kan forstås som en maktutøvelse mot de domfeltes selvforhold.

Som vist i analysen finnes det både diskursive og ikke-diskursive elementer ved ND-institusjonen som kan sies å bygge opp under en konstruksjon av normalitet. De ikke-diskursive elementene er ruskontroller, regisserte fritidsaktiviteter og et stort nettverk av institusjoner. Disse elementene praktiseres i samspill med de diskursive elementene, som innebærer uttalelser som både beror på endringsvilje til å bli normal, samt definisjoner av hva normalitet innebærer. I identifiseringen av et dispositiv er det nødvendig å se på forholdet mellom disse elementene, for å kunne si hvordan dispositivet kan fungere som en modell for produksjon av normalitet.

I et kausalt virkningsforhold, vil de normaliserende praksisene som cafébesøk og treningsturer ha en påvirkning på både de domfeltes vaner. ND tilrettelegger for en styring av kropper i det sosiale rommet, på bakgrunn av en idé om hvordan normalitet praktiseres. Denne ideen beror på en klart definert normalitetsdiskurs. Normalitetsdiskursen vil derfor påvirke alle de institusjonelle praksisene ved ND-institusjonen. Gjennom styringen av kropper, vil også de domfeltes identiteter og selvbilder bli påvirket av hva som oppfattes som «normalt».

Slik kan man si at ND tilrettelegger og utøver en makt over de domfeltes selvforhold. Makten innenfor ND er også subjektiverende. Gjennom fremdriftsplanens kartlegging av individuelle behov, vil den domfelte anses som et objekt for korreksjon. I kombinasjon med denne subjektiveringen, inngår den domfelte også i et nettverk av allerede etablerte samfunnsinstitusjoner, som tilbyr normaliserende praksiser som skolegang, jobb og hjelp til anskaffelse av bolig. Den domfelte inngår også i normaliserende praksiser som fjellturer og cafébesøk regissert av ND. Alle disse praksisene, og de ikke-diskursive elementene som fremdriftsplanen og de eksterne institusjonene, er sterkt preget av en definert diskurs om «å bli normal». Praksisene må forstås i sammenheng med den etablerte og institusjonaliserte diskursen om hva normalitet innebærer. Ut i fra datamaterialet inngår det at de domfelte har en klar idé om hva normalitet innebærer, og dette vitner om at diskursen er internalisert av de domfelte.

Sammenhengen mellom de ikke-diskursive elementene ved ND, og de diskursive elementene kommer til uttrykk gjennom de domfeltes beskrivelser av institusjonen. De er positivt innstilt til endringsarbeidet, og har en klar tanke om hva de vil og hva institusjonen tilbyr. Dette gir grunnlag for å si at det finnes et normaliseringsdispositiv – en relasjon mellom institusjonens midler og dens intensjoner. Dette dispositive gjør det også mulig å påpeke hvordan de domfeltes selvforhold påvirkes av denne diskursen.

Diskursen om normalitet fungerer som dispositivets primære sosiale teknologi. Denne teknologien påvirker de domfeltes selvforhold, ved at den genererer institusjonens normaliserende praksiser. Diskursen legger med andre ord føringer på hvilke aktiviteter som ND-institusjonen tilbyr og regisserer. Normaliseringsdispositivets normaliserende praksiser, som ruskontroller og normaliserende aktiviteter, vil påvirke den domfeltes idé av hva som er normalt. Normalitetsdiskursens interne økonomi regulerer utsagn, handlinger og atferd, og virker også regulerende på institusjonens aktiviteter, og må derfor anses som dispositivets grunnlag for kontroll. Uten å etablere en tydelig idé av hva normalitet innebærer, ville kontrollen over atferder, vaner, tanker og reflekser ikke hatt noen normative føringer.

Alle dispositive må ifølge Foucault forstås som effekten av ulike institusjonelle tiltak for å imøtekomme en krise (Foucault, 1980, s. 194). Dette gjelder også for normaliseringsdispositivet. Normaliseringsdispositivet kan forstås som en institusjonell innstilling innenfor ND-institusjonen som definerer, kontrollerer og korrigerer unormalitet. Unormalitet i lys av normaliseringsdispositivet begrenser seg ikke til rusbruk, men også mangel på utdanning, bolig og arbeid. Dispositivet søker å korrigere disse individuelle tilstandene, ved først og fremst å definere subjektene som unormale. Denne subjektivering – institusjonens kategorisering av individer – har en oppdelende effekt på individene, og må i seg selv forstås som en maktutøvelse. Selve korrigeringen av subjektene skjer i NDs tilfelle gjennom regelmessige normaliserende aktiviteter som fjellturer, byturer og cafébesøk. Disse aktivitetene er generert på bakgrunn av en normalitetsdiskurs, som legger føringer på hva de domfelte gjør, og hva de ønsker og sier.

Normaliseringsdispositivet som en institusjonell innstilling i ND virker på de domfelte, gjennom dispositivets regulering av utsagn, praktisering av normaliserende aktiviteter og en aktiv fysisk kontroll. Dispositivets normaliserende kontroll må forstås som en makt som virker på de domfeltes identitet, og som søker å endre hvordan de domfelte oppfatter seg selv. Dette

er ifølge Foucault en maktutøvelse, i effekt av at de domfeltes handlinger blir moderert av et eksternt dispositiv.

5.0 Avslutning

I denne oppgaven har jeg analysert data generert ved en ND-institusjon for å tilnærme meg problemstillingen norsk strafferetts bruk av normaliserende teknikker. Oppgavens formål har vært å besvare problemstillingen knyttet til det norske straffesystemets normalisering av domfelte. Innledningsvis formulerte jeg oppgavens problemstilling. Jeg vil i dette kapitlet returnere til denne problemstillingen og besvare denne i en konklusjon. Videre vil jeg avrunde oppgaven, ved å diskutere videre forskning og bruken av dispositivanalyser,

5.1 Konklusjon

Jeg vil nå returnere til oppgavens problemstilling, og forsøke å besvare denne på bakgrunn av funnene som er gjort i dispositivanalysen. Problemstillingen er som følger:

Hvordan kan norsk strafferett synes å benytte seg av normalisering som en straffeteknikk, og hvordan kan denne normaliseringen forstås som en maktutøvelse som omformer og regulerer de domfeltes selvforståelse?.

Norsk strafferett kan gjennom de ulike normaliseringspraksisene innenfor ND-institusjonen sies å benytte seg av straffeteknikker som fremmer normale vaner og atferder hos de domfelte. Fra datamaterialet inngår det at alle de strafferettslige teknikkene, og motivene bak dem er sterkt preget av en normalitetsdiskurs. Disse straffeteknikkene må innenfor ND også anses som maktutøvelser. NDs normaliseringspraksiser kan forstås som maktutøvelser både i effekt av at institusjonen er en straffeinstitusjon, men også gjennom Foucaults definisjon av makt. Foucaults definisjon av makt som en «handling på en handling», impliserer også at all virksomhet som modererer et individs muligheter for handling, enten ved å tillate eller å forby, må forstås som former for maktutøvelse. Innenfor ND kan denne maktutøvelsen forstås som en makt rettet mot de domfeltes identiteter, gjennom det sterke forholdet mellom den diskursive ideen om hva normalitet er, og de institusjonelle praksisene ved institusjonen.

Den domfelte blir gjennom ND påvirket av normalitetsdiskursen gjennom de normaliserende praksisene, som i sin tur vil påvirke den domfeltes tanker om seg selv, og hvilke kvaliteter ved livet som er verdt å etterstrebe. Ut i fra analysen er disse elementene jobb, bolig, rusfrihet og utdanning, som kan sies å bidra med livskvalitetene trygghet, forutsigbarhet og stabilitet. Disse livskvalitetene synes å veie tyngre enn de livskvalitetene som «ruslivet» innebærer. Denne

selvrealiseringen, og realiseringen om hva livet bør inneholde, vil ut ifra analysen forstås som et produkt av normaliseringsdispositivet. Selvrealiseringen forekommer på bakgrunn av de normaliserende praksisene innenfor ND, som igjen er generert av en normalitetsdiskurs.

5.2 Videre analyser av institusjoner

Oppgavens hovedfunn indikerer at makt innenfor ND-institusjonen kan – gjennom en dispositivanalyse - forstås som en makt ovenfor de domfeltes identiteter og selvforståelse. Innenfor ND kan ikke dispositivets normaliseringseffekt sies å avvike fra institusjonens faktiske intensjon om å skape rusfrie individer. NDs produksjon av rusfrie individer er både effekten og intensjonen bak institusjonen, og ut i fra dispositivanalysen er også rusfrie individer det endelige produktet, men årsaksforklaringene av institusjonens normalitetsfrembringende mekanismer er ulike institusjonens intenderte funksjon.

Endringsviljen blant de domfelte ved ND vil ifølge Foucault være et produkt av en normaliseringsdiskurs, og denne diskursen vil i lys av et normaliseringsdispositiv være det bærende elementet i endringsarbeidet som ND bedriver. Det fremgår av datamaterialet at ettersom de domfelte er såpass innstilte på å normaliseres og endres, må normaliseringsarbeidet forstås som en makt som endrer de domfeltes syn på seg selv og sitt eget liv. Normaliseringen av selvet skjer gjennom de normaliserende praksisene ved institusjonen, i kombinasjon med en sterk normalitetsdiskurs.

Denne oppgaven finner at dispositivanalysen som et teoretisk verktøy kan benyttes for å kartlegge sammenhengen mellom institusjoners praksiser og diskurser. Dispositivanalysen kan derfor anses som et nyttig verktøy for samfunnsforskere som vil undersøke sammenhengen mellom en institusjons praksiser og intensjoner. Institusjoner kan også ta lærdom av funn fra slike dispositivanalyser. Jeg vil motivere andre, mer erfarne samfunnsvitere og sosiologer å benytte seg av dispositivanalysen som et verktøy som kan identifisere effektene av samfunnets institusjoner. Analysene er nyttige både i forbedringene av institusjonene, og for en mer generell kartlegging av samtidens institusjonelle innstillinger.

Litteratur

- Dean, Mitchell. (1994). *Critical and Effective Histories: Foucault's Methods and Historical Sociology*. London: Routledge.
- Dreyfus, Hubert L, & Rabinow, Paul. (1983). *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Eliassen, Knut O. (2016). *Foucaults begreper*. Oslo: Spartacus forlag.
- Falck, Sturla. (2014). Narkotikaprogram med domstolskontroll - en oppfølgingsstudie av 115 av de første klientene. Oslo: SIRUS.
- Foucault, Michel. (1971). Orders of discourse. *Information (International Social Science Council)*, 10(2), 7-30.
- Foucault, Michel. (1977). *Discipline & punish: The birth of the prison*. London: Penguin Books.
- Foucault, Michel. (1980). The Confession of the Flesh. I Colin Gordon (Red.), *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972-1977* (s. 194-229). New York: Pantheon.
- Foucault, Michel. (1983). The Subject and Power. I Paul Rabinow & Hubert Dreyfus (Red.), *Michel Foucault: Beyond structuralism and hermeneutics* (s. 208-226). Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, Michel. (1988). Technologies of the self. I Luther H Martin, Huck Gutman & Patrick H Hutton (Red.), *Technologies of the self: A seminar with Michel Foucault* (s. 16-49). Amherst: University of Massachusetts Press.
- Foucault, Michel. (1998). *The history of sexuality. Vol. 1: The will to knowledge*: Penguin Books Limited.
- Foucault, Michel. (2003). *The Birth of the Clinic* (A. M. Sheridan, Overs.). London: Routledge.
- Foucault, Michel. (2007). *Security, territory, population: lectures at the Collège de France, 1977-78* (Michel Senellart Red.). London: Palgrave Macmillan.
- Foucault, Michel, Rabinow, Paul, & Rose, Nikolas S. (2003). *The essential Foucault: Selections from essential works of Foucault, 1954-1984*: New Press.
- Gobo, Giampietro. (2008). *Doing ethnography*. London: Sage Publications
- Gold, Raymond L. (1958). Roles in sociological field observations. *Social forces*, 217-223.
- Johnsen, Berit, & Svendsen, Monika. (2007). *Narkotikaprogram med domstolskontroll (ND): Oppstarten av temaene og sentrene*. Oslo: KRUS.

- Kendall, Gavin, & Wickham, Gary. (1999). *Using Foucault's methods*. London: Sage Publications.
- Kriminalomsorgen. (2017). Narkotikaprogram med domstolskontroll. Lastet ned fra <http://www.kriminalomsorgen.no/narkotikaprogram-med-domstolskontroll.237893.no.html>
- KSF. (2007). Retningslinjer for behandling av søknader om forskning i kriminalomsorgen. Lastet ned fra http://kriminalomsorgen.custompublish.com/getfile.php/607466.823.tbcsrqafsc/retningslinjer_forskning.pdf
- Megill, Allan. (1987). *Prophets of Extremity: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*. Berkley: University of California Press.
- Miller, Gale, & Fox, Kathryn J. (2004). Building bridges: The possibility of analytic dialogue between ethnography, conversation analysis and Foucault. I David Silverman (Red.), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice, 2nd edition* (s. 196): Sage Publications.
- Raffnsøe, Sverre, Gudmand-Høyer, Marius, & Thaning, Morten S. (2016). Foucault's dispositive: The perspicacity of dispositive analytics in organizational research. *Organization*, 23(2), 272-298.
- Skretting, Astrid. (2013). Konseptualisering av narkotika i sentrale offentlige dokumenter. Lastet ned fra <http://www.forebygging.no/Artikler/2014-2012/Konseptualisering-av-narkotika-i-sentrale-offentlige-dokumenter/>
- Smith, Dorothy E. (2005). *Institutional ethnography: A sociology for people*. Oxford: Rowman Altamira.
- Tjora, AH. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Vaughan, Karen. (2004). Total Eclipse of the Heart? Theoretical and ethical implications of doing post-structural ethnographic research. I *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 25(3), 389-403.